

Володимир Чекалюк

КОРОТКИЙ ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ВИРАЗІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

СІДНЕЙ - 1988

CONCISE
ETYMOLOGICAL
DICTIONARY
OF THE
UKRAINIAN PHRASEOLOGY
(IN UKRAINIAN)

W.P. CHEKALUK

SYDNEY - 1988

Передмова

За своїм походженням розрізняємо в сучасній українській мові такі фразеологічні одиниці:

1. Протоукраїнські фразеологічні вирази,
2. запозичені фразеологічні вирази,
3. фразеологічні калки,
4. фразеологічні напівкальки.

Основну масу фразеологічних висловів української мови творять фразеологічні одиниці протоукраїнського походження. За часом виникнення можна їх поділити на три групи:

- а. Спільнослов'янські звороти, успадковані українською мовою від праслов'янської мови, наприклад, "водити за ніс", поль. *wodzić za nos*, болг. "водя за носа".
- б. Давньоукраїнські фразеологічні вирази, що виникли в епоху існування Київської Русі-України, наприклад, "березова каша".
- в. Власне українські фразеологічні вислови, наприклад, "товчеться як Марко по пеклу".

Запозичені фразеологічні вирази вживаються в українській мові без перекладу, наприклад, "на сон грядущий" із старослов'янської мови, або "альма матер" з латинської мови.

Слово "калька" означає дослівний переклад з іншої мови, наприклад, "бути чи не бути" з англ. мови: "to be or not to be".

Слово "напівкалька" відноситься до неповного перекладу з іншої мови: частина вислову перекладається, а частина залишається без перекладу, наприклад, "поговорити тет-а-тет" з французького "causer tête-à-tête".

Кожна етимологічна стаття фразеологічної одиниці складається з таких частин:

1. Фразеологічний вислів /поданий великими літерами/.
2. Значення, в якому він вживається /звичайно переносне/
3. Характеристика його походження.
4. Пояснення історії його виникнення.

Умовні скорочення

англ.	-	англійське; англійська мова
араб.	-	арабське; арабська мова
архаїч.	-	архаїчне: архаїчна форма
болг.	-	болгарське; болгарська мова
букв.	-	буквально
власне укр.-	-	власне українське
гр.	-	грецьке: давньогрецька мова
дав.	-	давальний відмінок
див.	-	дивись
дукр.	-	давньоукр.
есп.	-	еспанське; еспанська мова
ж.р.	-	жіночий рід
збільш.	-	збільшувальна форма
зменш.	-	зменшувальна форма
знах.	-	знахідний відмінок
зневажл.	-	зневажливе
імен.	-	іменник
ірон.	-	іронічне
іт.	-	італійське; італійська мова
кит.	-	китайське; китайська мова
клич.	-	кличний відмінок
книж.	-	книжне
лат.	-	латинське; латинська мова

місц.	-	місцевий відмінок
міт.	-	мітологічне
мн.	-	множина
наз.	-	називний відмінок
нар.	-	народне
нім.	-	німецьке; німецька мова
обл.	-	обласне
одн.	-	однина
оруд.	-	орудний відмінок
ос.	-	особа
перв.	-	первісно
перен.	-	переносне
перс.	-	перське; перська мова
поль.	-	польське; польська мова
пор.	-	порівняй
прикм.	-	прикметник
присл.	-	прислів'я
протоукр.	-	протоукраїнське
простонар.	-	простонародне
псл.	-	праслов'янське
род.	-	родовий відмінок
спільносл.	-	спільнослов'янське
с.р.	-	середній рід
ст.	-	старе
стсл.	-	старослов'янське

схсл.	-	східньослов"янське
тат.	-	татарське; татарська мова
теп. ч.	-	теперішній час
тюрк.	-	тюркське
ф.	-	форма
фр.	-	французьке; французька мова
церк.	-	церковне
ч.	-	час
чес.	-	чеське; чеська мова
чол.р.	-	чоловічий рід

А

АБО́ З ШИТО́М АБО́ НА ШИТІ́. Або перемогти або загинути.
Калька з лат. В Давній Греції полеглих в бою вино-
сили з поля битви на щиті. Засвідчено у Плутарха.

А́ВГІЄВІ СТА́ЙНІ. Вкрай занедбане приміщення, безладдя.
Калька з гр. Мітичний Геракл вичистив стайні Авгія,
царя Еліди, за один день /Аполлодор, Бібліотека, 2,55/.

АДА́МОВЕ Я́БЛУКО. Частина гортані з хрящовим виступом.
Калька з нім. Adamsapfel. З оповідання про забороне-
ний овоч /яблуко/, який застряг у горлі Адама/Буття 3,6/.

А́КВА ВІ́ТЕ. Оковита, горілка.
Транслітерація лат. aqua vitae вода життя.

А́ЛЬМА МА́ТЕР. Вищий навчальний заклад. Транс-
літерація лат. alma mater мати-годувальниця. Так зви-
чайно студенти називали ще з часів середньовіччя свій
університет.

А́ЛЬФА І ОМЕ́ГА. Основа. початок і кінець чогонебудь.
Старослав. З Біблії. Від назов першої та останньої
буков грецького альфавиту /Об"явлення, 22, 13/.

АПЕТИ́Т ПРИХО́ДИТЬ ПІД ЧАС Ї́ДІ.І.

Калька з фр. l'appétit vient en mangeant. Цей вислів зу-
стрічається у творі фр. поета Рабле "Гаргантюа"/I,5/.

АРІА́ДНИНА НІ́ТКА. Рятівний засіб виходу з дуже скрут-
ного становища. Калька.

Овідій /Метаморфози, Восьма книга/ оповідає про Аріад-
ну, дочку Міноса, яка допомогла Тезею вибратися з ла-
біринту Мінотавра за допомогою клубка ниток.

АРКА́ДСЬКА ІДІ́ЛІЯ. Щасливе, нічим не засмучене життя.
Антична література змальовувала мирне і безтурботне
життя на лоні прекрасної природи Аркадії.

АТТІ́ЧНА СІ́ЛЬ. Делікатний дотеп, гострий жарт.

Калька з лат. виразу sal Atticus, вжитого римським
оратором і письменником Ціцероном. Жителі Аттики в
Давній Греції славилися дотепністю.

АХІ́ЛЛЕСОВА П"Я́ТА. Вразливе місце.

Калька з гр. В поемі "Іліяда" оповідається про Ахіл-
леса, якого мати скупала в воді ріки Стікс, щоб зро-
бити невразливим для ворожих стріл. Але при цьому во-
на тримала Ахіллеса за п"яту, якої не торкнулася вода.
Стріла Паріса вцілила в п"яту, і Ахіллес загинув.

БА́БА НАДВО́Є ВОРОЖИ́ЛА. Невідомо, чи здійсниться бажане.
Власне укр. З приповідки: "Баба надвоє ворожила -
або вмере, або буде жила".

БАГА́ТО ВОДИ́ УТЕКЛО́. Минуло багато часу, Сталися
великі зміни.

Калька з фр. Походить з античності, коли час міряли
водяним годинником.

БАГА́ТО ГАЛАСУ ДАРЕ́МНО.

Калька з англ. much ado about nothing. Від назви ко-
медії Шекспіра.

БАЛЬЗА́КІВСЬКИЙ ВІК. Вік жінки від тридцяти до соро-
ка літ.

Можливо, власне укр. Вислів виник після виходу в світ
роману французького письменника Бальзака "Тридцяти-
річна жінка" /1831/.

БЕРЕГТИ́, ЯК ЗІНИ́ЦЮ О́КА. Пильно охороняти.

Стсл. Зустрічається у Біблії, наприклад, у Псалтирі
/"Бережи мене, як зіницю ока", 16,8/.

БЕРЕ́ЗОВА КА́ША. Різка, прут.

Дукр. У давніх школах перед початком навчання уго-
щали учнів кашою з одного котла. Недбалих учнів "уго-
щали" березовою кашою.

БІТИСЯ З ВІТРЯКАМИ. Безрезультатно боротися з уявними перешкодами. Схсл.

Походить від роману Сервантеса "Дон Кіхот", герой якого бився з вітряками, приймаючи їх за велетнів /I, 1,8/.

БІТИЙ ШЛЯХ Уторована, рівна дорога.

Калька з фр. *chemin battu* бита дорога.

БІТИ ЧОЛОМ. Низько кланятися, просячи когось.

Дукр. У Київській Русі прохач падав на коліна і, низько кланяючись, доторкався чолом землі.

БІЛА ВОРОНА. Про людину, яка різко виділяється серед інших людей своєю поведінкою, зовнішнім виглядом тощо. Калька з лат. *corvus albus*. З вірша давньоримського сатирика Ювенала /Сатира 7,202/.

БЛАЖЕН МУЖ. Про порядну, шановану людину. Стсл.

Вислів походить з Біблії /Псалом 1/.

БЛУДНИЙ СИН. Син-марнотратець, що розкався в своїх помилках. Стсл.

З євангельської притчі /Лука, 15, 11-32/.

БОЧКА ДАНАЇД. Постійна безплідна праця. З грецької мітології. Грецький письменник Лукіян оповідає, що дочки Даная були приречені вічно наливати воду в бездонні бочки за те, що вбили своїх чоловіків.

БО́ЧКА ДІОГЕ́НА. Неґативне ставлення до життєвих вигод. Гр.
 З оповідань про Діогена з Синопу, який, начебто,
 жив у бочці, вважаючи будинок зайвою розкішю. Започат-
 кував філософську школу кініків /кол.400-кол.323 до н.е./
БО́ЮСЯ Я ДАНА́ЙЦІВ, НА́ВІТЬ КОЛІ́ ВОНИ́ ПРИНО́СЯТЬ ДА́РИ. Гр.
 Слова належать жерцеві Лякоону, який підозрівав
 підступність данайців /греків/ при кінці Троянської
 війни, коли побачив Троянського коня /Вергілій, "Енеї-
 да" , II,49, де читаємо: *Timeo Danaos et dona ferentes* /.
 Вислів характеризує недовірливість у ставленні до чий-
 хось начебто доброзичливих вчинків.

БРА́ТИ БИКА́ ЗА РО́ГИ. Починати діяти рішуче й енергійно
 з найважливішого.

Мабуть, калька з фр. *prendre le taureau par les cornes*.

БРАТ ПІДНЯ́ВСЯ НА БРА́ТА. Запекла ворожеча. Стсл.
 Вислів походить з Біблії /Книга "Буття", 4,9/, де
 оповідається про вбивство Каїном свого брата Авеля.

БУДУВА́ТИ НА ПІСКУ́. Плянувати щось на підставі нена-
 дійних, сумнівних даних.

Стсл. Притча про людину, яка збудувала свій дім на
 піску, що не встояв і розвалився /Матв., 7,26/.

БУДУВА́ТИ ПОВІ́ТРЯНІ ЗА́МКИ. Мріяти про нездійсниме.

Вираз узятий з творів Св. Августина /354-430/.

БУ́РЯ В СКЛЯ́НЦІ ВОДИ́. Суперечка за дрібницю.

Калька з фр. *tempête dans un verre d'eau*. Цими словами французький філософ Монтеस्क"є характеризував політичні події в малесенькій республіці Сан-Маріно на Апенінському півострові. Цей вислів походить з лат. приказки "*excitare fluctus in simpulo*" піднімати хвилі в черпаку /Цицерон, "Про закони", 3, 16/.

БУ́РЯ І НА́ТИСК. Творчий неспокій.

Калька з нім. *Sturm und Drang*, пов"язаного з назвою п"єси німецького письменника Клінгера, що згодом дало назву цілому періодові в історії нім. літератури /70-80-і роки XVIII ст./.

БУ́ТИ НА СЬО́МОМУ НЕ́БІ. Бути дуже задоволеним. Калька. Вираз пов"язаний з віруванням магометан і кабалістів, що небо складається з семи сфер із зростаючим блаженством у кожному з них і що сам Бог знаходиться на сьомому небі.

БУ́ТИ ПІД ПАНТО́ФЛЕМ. Бути в залежності від когось.

Мабуть, калька з фр. *être sous la pantoufle*. У давнину на Сході переможений монарх простягався на землі і монарх-переможець ставив на нього ногу на знак повної влади.

БУ́ТИ ЧИ НЕ БУ́ТИ. Вираз вагання перед рішучим кроком.

Калька з англ. *to be or not to be*.

З трагедії В. Шекспіра "Гамлет" /1601 р./.

ВАВИЛОНЬСЬКА ВЕЖА. Справа, яка ніколи не буде завершена; безладдя.

Стсл. В Біблії, Буття, 11,1-9, розповідається, що люди вирішили побудувати вежу, що сягала б неба. Бог покарав людську гордість і помішав їхню мову, так що "не розуміли вони мови один одного".

ВІКОЛУПАТИ /ВІССАТИ/ З ПАЛЬЦЯ. Говорити про щонебудь, не маючи для цього ніяких підстав.

Протоукр. Походить від нервової звички гризти нігті в задумі.

ВІЛАМИ ПО ВОДІ ПІСАНО. Про щось мало ймовірно, сумнівне.

Власне укр. Старе "вили" мало значення "круги". Одним із способів ворожіння було кидання каменів у воду, слідкуючи за утвореними колами на воді.

ВІСІТИ НА ВОЛОСІНІ. Бути в дуже загрозливому стані. Мабуть, стсл. Походить з гр. міту про Дамоклів меч /див./.

ВІДДІЛЯТИ КУКІЛЬ ВІД ПШЕНИЦІ. Відокремлювати шкідливе від корисного.

Стсл. Вислів з Євангелія /Мат., 13, 24-30/ про людину, що посіяла пшеницю, а ворог туди посіяв кукіль.

ВІД ДО́ШКИ ДО ДО́ШКИ. Від початку до кінця.

Дукр. Походить від давнього звичаю оправляти книжки дубовими дошками.

ВІДСИЛА́ТИ ВІД ПО́НТІЯ ДО ПИЛА́ТА. Прирікати на важку і безнадійну тяганину.

Стсл. Походить з Євангелія про суд над Христом /Лука, 23, 6-12/.

ВІ́ЩИЙ БОЯ́Н. Поет, співець.

Дукр. Славетний давньоукраїнський співець, перша згадка про якого міститься в "Слові о полку Ігоревім" в другій половині XI - XII ст.

ВЛА́СНОЮ РУКО́Ю. Власноручно, особисто.

Калька з лат. *manu propria*.

ВЛІ́ТИ НОВЕ́ ВИНО́ В СТАРІ́ МІ́ХИ. Протиставлення нового змісту і старої форми.

Стсл. Вислів походить з Євангелія: "Не вливають вина нового в міхи старі; а то прориваються міхи, і вино витікає, і міхи пропадають" /Матв., 9, 17/.

ВОВК У ОВЕ́ЧІЙ ШКУ́РІ. Лицемірна людина, яка під маскою добродетельності приховує злі наміри.

Стсл. Вислів походить з Євангелія: "Стережіться лжепророків, що приходять до вас у овечій одежі, а всередині є вовками хижими" /Матв 7, 15/.

ВОГНЕМ І МЕЧЕМ. З нещадною жорстокістю все знищити. Калька з гр. Вислів походить від афоризму, приписуваного стгр. лікареві Гіппократу /V ст. до н.е./: "Чого не лікують ліки, те виліковує залізо, чого не лікує залізо, те виліковує вогонь".

ВОГНЕННІ СЛОВА́. Віщувати нещастя.

Стсл. Вислів походить з Біблії /Книга пророка Даниїла, 5/, де розповідається, що під час бенкету в халдейського царя Валтасара таємнича рука написала на стіні вогненні знаки, які віщували його загибель.

ВОДИ́ТИ ЗА НІС. Обдурювати, обманювати.

Протоукраїнське. Аналогічні звороти існують у багатьох європейських мовах. Походить від давнього звичаю водити звірів за допомогою мотузка і кільця, просуненого крізь ніс. Так водили своїх полонених асирійці.

ВОДО́Ю НЕ РОЗЛІ́ТИ. Широ дружити, бути завжди разом.

Протоукраїн. Взяте з аналогії тварин, які б"ються і на яких лили воду, щоб їх розборонити.

ВО́ЛЕНС НО́ЛЕНС. Хоч-не-хоч, примусово. Транс-літерація лат. volens nolens.

ВОЛО́ССЯ ДУ́БОМ /ДІ́БОМ/ СТА́Є. Знаходиться в стані несподіваного страху.

Дукр. Взятє з аналогії тварин під несподіваною загрозою /наприклад, собак/.

ВСЕ ДО́БРЕ, ЩО ДО́БРЕ КІНЧА́ЄТЬСЯ. Щасливий кінець чогось неприємного.

Калька з фр. *tout est bien qui finit bien.*

ВСЕ ТЕЧЕ́, ВСЕ МІНЯ́ЄТЬСЯ. Безупинний рух і безперервна мінливість предметів і явищ всесвіту.

Калька з гр. *panta rhei, panta kinetai.* Так сказав гр. філософ Геракліт /VI-V ст. до н.е./.

ВСЕ, ЩО МО́Є, НОШУ́ З СОБО́Ю. Про справжнє багатство людини - її розум.

Калька з лат. *omnia mea secum porto.*

ВСІ ДОРО́ГИ ВЕДУ́ТЬ У РИМ. Про неминучість кінцевого наслідку.

Калька з іт. *tutte le vie conducano a Roma* /у середньовіччі Рим мав величезне духовно-культурне значення/. Походить, мабуть, з байки фр. письменника Ля-Фонтена /XVII ст./.

ВСТА́ТИ НА ЛІ́ВУ НО́ГУ. Бути в поганому настрої.

Калька з фр. *se lever du pied gauche.*

Здавна, головно в Європі, вірили, що встати з ліжка на ліву ногу - віщувало невдачу.

ВСУПЕРЕЧ НАДІЇ СПОДІВАЮСЬ.

Калька з лат. *contra spem spero*.

Г

ГАННІБАЛОВА КЛЯТВА. Тверда рішучість боротися до кінця.

Римський історик Полібій /II ст. до н.е./ розповідає, що десятирічний Ганнібаль був змушений своїм батьком поклястися завжди бути непримиренним ворогом Риму.

ГАННІБАЛЬ ПЕРЕД БРАМОЮ. Грізна близька небезпека.

Калька лат. *Hannibal ante portas*. Вислів пов'язаний з однією з промов Цицерона /т.зв. "фїліппїк", 5, 11/, спрямованих проти консула Марка Антонія, що намагався повалити в Римі республіку. В цій промові Цицерон вжив вислову: "*Hannibal ad portas!*", що є варіантом першого.

/Г/ЕВРИКА. Вислів радості при несподіваному відкритті чи вдалий думці.

Калька з гр. *νευρεκα*! Я знайшов! Так скрикнув Архімед /III ст. до н.е./, коли знайшов легкий спосіб виміряти об'єм витисненої з посудини води. Вислів походить з дев'ятої книги трактату римського інженера Вітрувія /I ст. до н.е./ "Про архітектуру".

ГЕ́СННА ВОГНІ́ЕННА. Місце пекельних мук.

Стсл. Вислів походить з Євангелія /Матв., 5,22/ і стосується долини Енном біля Єрусалиму, де спалювали трупи нечистих тварин, а також трупи злочинців. Оригінальна назва долини - з гебрійської мови.

ГОВО́РИТИ НА ВІ́ТЕР. Говорити безвідповідально.

Протоукраїнське. Просліджується в різних творах, почавши від Гомера.

ГО́ЛА ПРА́ВДА. Неприкрашена дійсність.

Калька з лат. *nuda veritas*. Вислів походить з Першої книги "Од" /24,7/ староримського поета Горация.

ГО́ЛОС ВОЛА́ЮЧОГО /ВОПІ́ЮЩОГО/ В ПУСТІ́НІ. Даремний заклик до когонебудь.

Стсл. Вислів походить з Біблії /Ісаїя, 40,3; Матв., 3,3, а також в інших місцях/.

ГО́ЛОС НАРО́ДУ - ГО́ЛОС БО́ЖИЙ. Широка суспільна думка.

Калька з лат. *vox populi, vox Dei*. Пов'язане з поемою

"Діла і Дні" /ряд. 763-764/ старогрецького поета Гесіода.

ГОЛУБА́ КВІ́ТКА. Нездійснена мрія.

Калька нім. die blaue Blume. Походить цей вислів з роману німецького письменника-романтика Новаліса /XVIII ст./ "Гайнріх фон Офтердінген".

ГОМЕРИ́ЧНИЙ СМІХ. Нестримний, дуже голосний сміх.

Власне укр. Вислів виник з опису сміху богів у поемах Гомера "Іліяда" /1,599/ і "Одіссея" /8,326/.

ГО́РДИ́В ВУ́ЗОЛ. Дуже заплутана справа.Калька.

Старогрецький історик Плутарх /I-II ст. н.е./ розповідає про фрігійського царя Гордія та його віз, який він поставив у храмі Зевса, прив'язавши ярмо до нього дуже заплутаним вузлом. За пророцтвом оракула, "той, хто розплутає Гордіїв вузол, стане володарем усієї Азії". Олександр Македонський просто розрубав його мечем.

ГОРА́ МІ́ШУ ПОРОДИ́ЛА. Мізерні наслідки по великих приготуваннях.

Калька з лат. parturiunt montes, nascetur ridiculus mus народжують гори, а родиться мізерна миша. Автором цього виразу є староримський поет Гораций /I ст. до н. е./, а джерелом - байка Езопа, старогрецького байкаря /VI ст. до н. е./.

ГО́РЕ ПЕРЕМО́ЖЕНИМ.

Калька з лат. *Vae victis!* Вигук Бренна, ватажка галлів після здобуття Риму /390 до н. е./. Він обіцяв зняти облогу Риму, якщо римляни дадуть йому 1000 фунтів золота. Коли римляни відважували йому золото, Бренн кинув на терези свій меч і крикнув: "Горе переможеним!". Про це оповідає староримський історик Лівій у своїй історії Риму /"Від заснування міста /Риму/" - *Ab urbe condita*, 5,48/.

ГРА́ТИ ПЕРШУ СКРІ́ПКУ. Бути найголовнішим у якійнебудь справі.

Власне укр. Походить з мови музик. Перша скрипка - ведуча, головна скрипка.

Д

ДАМО́КЛІВ МЕЧ. Постійна небезпека.

Калька з гр. Придворний сіракузького тирана Діонісія /V-IV ст. до н.е./ Дамокл назвав його найщасливішим з людей. Тоді Діонісій посадив підлесника на своє місце, повісивши над його головою на кінській волосині гострий меч. Про це оповідає Ціцерон у своїм творі "Розмови в Тускулум" /5,21/.

ДА́НТОВЕ ПЕ́КЛО. Яскраві картини пороків суспільства з його мстивістю, егоїзмом, жадібністю, розбещеністю.

З іт. *Inferno* "Пекло", першої частини поеми "Божественна комедія", яку написав італійський письменник Данте Аліґ'єрі /1307-1321/.

ДА́РОВАНОМУ КОНЕ́ВІ З ЗУ́БИ НЕ ЗАГЛЯ́ДАЮТЬ. За подарунок не заявляють претенсій.

Стсл. Цей вислів поширений у багатьох мовах. При купівлі коня перевіряли стан його зубів /у старого коня зуби стерті/.

ДА́ТИ БЕ́РЕЗОВОЇ КА́ШІ.

Див. БЕ́РЕЗОВА КА́ША.

ДА́ТИ ГО́ЛОВУ ЗІ́ТНУ́ТИ. Запевняти когонебудь власним життям.

Калька з фр. *donner sa tête à couper*.

ДА́ТИ ПЕ́РЦЮ. Дорікати, карати.

Дукр. Можливо, пов'язане з биттям злочинців до ран, які посипали сіллю і перцем.

ДЕРЖА́ВА - ЦЕ Я. Про людей, які переоцінюють значення своєї особи, виявляючи у своїй діяльності грубе свавілля.

Калька з фр. l'état c'est moi. Вислів цей приписується французькому королеві Людовіку XIV, який нібито промовив їх на засіданні парламенту в 1655 р. Журнал 'Revue Britannique' /1851 р./ приписує ці слова англійській королеві Єлисаветі /1558-1603/.

ДИВИ́ТИСЯ КРІЗЬ ПА́ЛЬЦІ. Навмисне не помічати чогонебудь недозволеного.

Калька з нім. durch die Finger sehen. Походить з Біблії, Левіт, 20,4.

ДЛЯ ЗАГА́ЛЬНОГО ДОБРА́.

Калька з лат. pro bono publico.

ДО́БРИЙ ДЕНЬ! ДО́БРИЙ ВЕ́ЧІР! Щоденні поздоровлення.

Кальки з відповідних французьких чи німецьких виразів: Bon jour!, Guten Tag!, Bon soir!, Guten Abend!.

З XVIII ст.

ДО́БРИМИ НА́МІРАМИ ВІ́МОЩЕНЕ ПЕ́КЛО.

Калька з англ. Вислів цей приписується англійському письменникові С. Джонсону /XVIII ст./. Його біограф Босвел розповідає, що в 1775 р. Джонсон сказав: "Hell is paved with good intentions".

ДІ́ЙТИ ДО ГЕРКУЛÉСОВИХ СТОВПІ́В. Дійти до краю.

З грецького міту про те, що Геркулес спорудив на протилежних берегах Середземного моря стовпи,

які позначали край світу і одержали назву Геркулесових стовпів. Давно так називали скелі в Гібральтарській протоці.

ДО ПОБАЧЕННЯ! Поширена форма прощання.

Калька з нім. Auf Wiedersehen! чи фр. Au revoir!

ДРАКОНСЬКІ ЗАКОНИ. Надзвичайно суворі закони.

Калька з фр. lois draconiennes. Вираз походить від імени Дракона, першого законодавця Атенської республіки /VII ст. до н.е./. Грецький оратор Демад /IV ст. до н.е./ говорив, що драконські закони писані не чорнилом, а кров'ю.

ДРАНГ НАХ ЂСТЕН. Натиск на Схід.

Транслітерація нім. Drang nach Osten. Німецька політика стосовно східних країн.

ДУБА ДАТИ. Померти.

Простонар. Пов'язане з дієсловом "дубіти".

ДУША В П'ЯТАХ ОПИНИЛАСЯ. Дуже злякатися.

Власне укр. Походить з "Іліяди" Гомера: "всі здригнулися, і у кожного відважність опинилася в ногах".

Е

ЕЗО́ПОВА МО́ВА. Алєгорична мова.

Мабуть, калька з фр. langage d'Esopе. Вислів утворений від імени грецького байкаря Езопа /VI ст. до н.е./, який був рабом і тому мусів писати натяками, оминаючи ясність навмисне, щоб уникнути кари.

ERRÁRE ГУМА́НУМ ЕСТ. Помилятися властиво людині.

Транслітерація лат. errare humanum est. Ідею цього вислову знаходимо в творах грецьких письменників /Софокла "Антигона", Евріпіда "Гіпполіт"/. Цицерон у Філіппіках 12,2 каже: cuiusvis hominis est errare кожна людина може помилятися.

Є

ЄГІ́ПЕТСЬКА КА́РА. Неймовірно тяжка невільницька праця.

Стсл. Вислів з Біблії, де оповідається про дуже тяжке становище юдеїв під час перебування їх в єгипетському полоні /Вихід,1,11, 13-14/.

Є ШЕ ПÓРОХ У ПОРОХІВНІЦЯХ. Незломлена здатність до боротьби.

Власне-укр. З повісти Гоголя "Тарас Бульба" /1842/, де ці слова звучать у критичний момент бою.

Ж

ЖÉРЕБ КИ́НУТО. Безповоротне прийняття рішення.

Калька з лат. *alea iacta est*. Ці слова сказав Юлій Цезар при переході через ріку Рубікон, порушивши цим закон римського сенату /49 р. до н.е./. Вислів походить від гр. автора Менандра /341-290 до н.е./.

ЖИТТЯ́ КОРО́ТКЕ, ТА БЕЗМЕ́ЖНЕ МИСТЕЦТВО. Мистецтво не вмирає.

Калька з лат. *ars longa, vita brevis*. З "Афоризмів" старогрецького лікаря Гіппократа /460-370 рр. до н.е./: "Мистецтво настільки велике, що на оволодіння ним не вистачить життя".

ЖО́ДНОГО ДНЯ БЕЗ РЯДКА́/ШТРИХА́/. Наполеглива праця.

Калька з лат. *nulla dies sine linea*. Пліній Старший розповідає/"Природознавство", 35,10/ про маляра Апеллеса, який мав звичку жодного дня не пропускати, не провівши хоч однієї риски.

ЗА І ПРО́ТИ. Докази, аргументи в користь і не в користь чогонебудь.

Калька з лат. pro et contra. Мабуть з XIX ст.

ЗАГРІБА́ТИ ЖАР ЧУЖИ́МИ РУКА́МИ. Недобросовісно користуватися чужою працею у власних інтересах.

Власне укр. вислів.

ЗА ДЕРЕ́ВАМИ НЕ БА́ЧИТИ ЛІ́СУ. За частковим, випадковим не помічати загального, головного.

Калька з англ. one cannot see the wood for the trees.

ЗАКОПА́ТИ ТАЛА́НТ У ЗЕ́МЛЮ. Не використати свого обдарування.

Власне укр. Вислів походить із євангельської притчі, в якій розповідається про раба, що, одержавши від свого пана срібну монету /талант/, закопав її в землю, замість помножити її /Матв, 25, 18/.

ЗАЛИВА́ТИ ЧЕРВ"ЯКА́. Надуживати алкогольними напоями.

Простонар. Можливо, походить з фр. tuer le ver букв. "убити черв"яка".

ЗАМЕСТІ СЛІДІ. Знищити те, що може бути прямим доказом у викритті чогонебудь.

Власне укр. Від звички лисиці замітати хвостом свої сліди в гонитві за нею.

ЗАМІСТЬ ХЛІБА ДАТИ КАМІНЬ. Крайня межа бездушности. Стсл. Цей вислів походить з Євангелія /Матв., 7,9/.

ЗВІЧКА - ДРУГА НАТУРА. Викоренити звичку майже неможливо.

Калька з лат. *consuetudo - altera natura*. З праці Цицерона "Про межі добра і зла" / V, 25, 74/. Походить від Аристотеля /IV ст. до н.е./.

ЗДОРОВИЙ ДУХ У ЗДОРОВОМУ ТІЛІ. Про гармонійний фізичний і духовний розвиток людини.

Калька з лат. *mens sana in corpore sano*. Вислів походить з творів староримського поета Ювенала /кол. 60-127 рр./ - /Сатири, 10, 356/.

ЗЕМЛЯ ЕСІ І ПОВЕРНЕШЯ В ЗЕМЛЮ. Доля всіх людей.

Калька лат. *pulvis es et in pulvere reverteris*, букв. "ти пил - і до пилу вернешся" /Вульгата, Перша книга Мойсея, 3, 19/. Ці слова сказав Бог до Адама, виганяючи його з раю.

ЗІГНУТИСЯ В ТРИ ПОГІБЕЛІ. Низько нахилиючись, ви-

являти покiрнiсть.

Власне укр. Погибель означає "згин тiла". Під впливом цього вислову словосполучення "зiгнулись в три дуги" набуло того самого значення.

ЗЛÓБА ДНЯ. Те, що всіх турбує в даний момент.

Стсл. Вислів походить з тексту Євангелiя: "Довлест дневi злоба його"/Матв., 6, 34/, що означає: "Виста-чає для кожного дня своєї турботи".

З МУХИ СЛÓНА РОБИТИ. Дуже перебільшувати щонебудь.

Калька з фр. *faire d'une mouche un éléphant*. Вислів зустрічається ще у творі грецького письменника Лукiяна /II ст. н.е./.

ЗОЛОТА́ СЕРЕ́ДИНА. Про спосiб дiї без ризикування i крайнощiв.

Калька з лат. *aurea mediocritas*. Цей вислів походить з Другої книги "Од" /10,5/ римського поета Горация /I ст. до н.е./.

ЗОЛОТИ́Й ВiК. Епоха найвищого розквiту.

Калька з лат. *aurea aetas*. З "Метаморфоз" староримського поета Овідiя. Походить з поеми "Дiла i днi" старогрецького поета Гесiода /IX ст. до н.е./, який описує вiк Кроноса, коли "люди жили, як боги, без турбот i страждань".

ЗОЛОТІЙ ДОЩ. Несподіване багатство.

Калька з нім. Goldregen. Вислів походить з міту про Данаю , якій Зевс з"явився у вигляді золотого дощу. Цей міт зображений в картинах Тіціана, Рембрандта й інших малярів.

З ПОГЛЯДУ ВІЧНОСТИ. Все треба міряти з погляду вічності.

Калька лат. sub specie aeternitatis. Цей вислів запозичено з трактату голляндського філософа Спінози /XVII ст./ "Етика" /5, 29-31/.

I

ІДУ НА ВИ.

Стукр. У "Повісті минулих літ" розповідається, що цими словами князь Святослав Завойовник попереджував своїх ворогів, що йде війною на них, не принижуючись до несподіваного нападу.

ІСТИНА В ВИНІ. Правда виходить наверх при вині.

Калька з лат. in vino veritas. Пліній Старший посилався на цей дуже давній вислів у своїй праці "Природознавство", XVI, 22,28.

І ТИ, БРУ́ТЕ. Про несподівану зраду друга.

Калька з лат. Et tu, Brute! Так сказав Юлій Цезар, коли побачив Брута між своїми вбивцями. Про це розповідає староримський історик Светоній у своїй праці "Цезар", 82.

К

КА́МІНЬ СПОТИКА́ННЯ. Перешкода, ускладнення.

Стсл. Біблійний вислів стосується невіруючих і небажаючих дотримуватися законів /Ісаї, 8,14/.

КА́МО ГРЯДЕ́ШИ. Куди йдеш? - питає апостол Петро Христа.

Стсл. Вислів походить з Євангелії Івана, 13,36;
пор. лат. Quo vadis?

КА́МІНЬ ЗВАЛИ́ВСЯ З ПЛЕЧЕ́Й. Стало легко, спокійно на душі.

Власне укр. Від почуття важкості в грудях, що виникає під час хвилювання, і фізичного полегшення після звільнення від цього хвилювання.

КАРТАГЕ́НА МУ́СИТЬ БУ́ТИ ЗРУЙНОВА́НА. Наполеглива вимога знищити ворога або подолати перешкоду.

Калька з лат. *Carthaginem esse delendam*. Цими словами староримський діяч Катон Старший закінчував кожну свою промову в сенаті за свідченням Плутарха, Лівія, Цицерона.

КИТАЙСЬКИЙ МУР. Ізольованість від зовнішнього оточення, від сторонніх впливів.

Калька. Це мур, побудований вздовж північного кордону Стародавнього Китаю /IV ст. до н.е./ для захисту від нападів кочових племен.

КНИГИ МАЮТЬ СВОЮ ДОЛЮ. Зважаючи на те, як їх сприймає читач.

Калька з лат. *habent sua fata libelli*. Вислів походить з твору староримського граматака III ст. н.е. Теренціяна Мавра "Про літери, склади й розміри".

КОЖНОМУ СВОЄ. Кожна людина має якісь особисті інтереси і відстоює їх.

Калька з лат. *suus cuique*. У своїм творі "Аттічні ночі" римський юрист і письменник Геллій /II ст. н.е./ приписує цей вислів Старшому Катонові /234-149 до н.е./.

КОЗЕЛ ВІДПУЩЕННЯ. Людина, на яку постійно звалюють чужі провини.

Стсл. Біблійний вислів /Левіт, 16, 21-22/, що стосується старозврейського обряду покладання гри-

хів на козла, якого відпускали в пустиню.

КОЛІ ГРИМІТЬ ЗБРІЯ, МУЗИ МОВЧАТЬ.

Калька з лат. варіанта : *silent leges inter arma*
коли гримить зброя, закони мовчать. Це прислів'я
походить з промови Цицерона на захист Мілона,
52 рік до н.е.

КРАПЛЯ КАМІНЬ ТОЧИТЬ. Ефективність дії визначається не інтенсивністю, а частотністю.

Калька з лат. *gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo* крапля точить камінь не силою, а частим падінням. Староримський поет Овідій вживає цей вислів у "Листах з Понту". Є свідчення про те, що подібний вислів зустрічався ще у грецького поета V ст. до н.е. Херілосо Самоського.

КРИЛАТІ СЛОВА. Влучні вирази, афоризми, цитати.

Калька з нім. *Geflügelte Worte*. Від назви книги нім. письменника Бухмана /XIX ст./. Вислів походить від Гомера.

КРОКОДИЛЯЧІ СЛІЗИ. Удаване, нещире, підступне своєю корисливістю співчуття.

Калька. Цей вислів був відомий ще в античному світі. Думали, що крокодил плаче перед тим, як з'їсти свою жертву.

КРУГЛИЙ СИРОТА́. Дитина, яка залишилась без батька і матері.

Протоукр. Від "кругом сирота" - немає кривих.

КРУГЛИЙ СТИЛ. "Зустріч за круглим столом", де всі учасники рівноправні.

Калька з фр. *autour d'une table ronde*. Вислів походить від середньовічних романів про короля Артура і лицарів Круглого Стола. Сидячи за круглим столом, всі лицарі почували себе рівними.

КУПІТИ КОТА́ В МІШКУ́. Придбати щонебудь, не побачивши його.

Калька з фр. *acheter le chat en poche* або іт. *comprare la gatta in sacco*. Пор. нім. *Die Katze im Sack kaufen* /про це оповідається у творі "Тіль Уленшпігель"/.

КУРРІКУЛУМ ВІТЕ. Короткі відомості з життя якої-небудь особи.. Транслітерація лат. *curriculum vitae*. Латинський вислів походить з промови Цицерона на захист Рабірія, 30.

Л

ЛАМА́ТИ СПІ́СИ. Боротися, сперечатися.

Власне укр. Походить від дукр. "преломити копие".

Цей вислів знаходимо у "Слові о полку Ігоревім".

ЛЕБЕДИ́НА ПІ́СНЯ. Останній вияв таланту або останній вчинок у житті.

Калька з гр. kukneion asma. Вислів виник ще в давнину. Знаходимо його в одній з байок Езопа /VI ст. до н.е./ і в творах грецького трагіка Есхіла /VI-V ст. до н.е./. Вислів постав на основі легенди, що лебідь співає один раз у житті - перед смертю.

ЛЕГШЕ ВЕРБЛЮ́ДОВІ ПРОЙТИ́ КРИ́ЗЬ ВУ́ХО ГО́ЛКИ. Неможливість досягнення чогось.

Стсл. Вислів походить з Євангелія /Матв., 19, 24; Лука, 18, 25/: "Легше верблюдіві пройти крізь вухо голки, ніж багатому увійти в царство Боже". Це давнє єврейське прислів'я, в якому кожне слово треба розуміти буквально.

ЛЕТЮ́ЧИЙ ГОЛЛЯ́НДЕЦЬ. Непосидюча людина або людина, яка постійно подорожує.

Калька з нім. der fliegende Holländer. Вислів походить з голляндської легенди про моряка, який поклявся обійти на своєму кораблі ріг, навіть якщо на це буде потрібна вічність. За свою відвагу він був засуджений вічно блукати по морю.

ЛІКАРЮ, ВІЛІКУЙ СЕБЕ САМОГО. Перш ніж осуджувати когось, виправ сам себе.

Калька з старосл. вислову "врачу, ісцілися сам" /Лука, 4, 23/.

ЛІПШЕ ПІЗНО, ЧИМ НІКОЛИ. Краще закінчити корисне діло колинебудь, ніж ніколи не закінчити.

Калька з фр. *plus vaut tard que jamais*. Походить з вислову староримського історика Тита Лівія: *potius sero, quam nunquam* ("Ab urbe condita" 4,2,11).

ЛІХТАР ДІОГЕНА. Шукання справжньої людини. Калька. Вислів походить з твору Діогена Ляертського /III ст. н.е./ "Життя, учення і думки знаменитих філософів", книга 4, де розповідається, що грецький філософ Діоген із Синопу /IV ст. до н.е./ одного разу засвітив вдень ліхтар і, ходячи з ним по вулицях, говорив: "Я шукаю людину".

ЛОВІТИ МОМЕНТ. Користуватися сприятливою нагодою для здійснення чогонебудь.

Неточна калька з лат. *carpe diem* лови день. Вислів походить з "Од" Горация /"Оди", 1, 11, 8/.

ЛОВІТИ РИБУ В КАЛАМУТНІЙ ВОДІ. Використати чиїнебудь труднощі для особистої вигоди.

Калька з фр. *pescher en eau trouble*. Походить з давньогрецького вислову "ловити вугрів" /яких

можна піймати тільки в каламутній воді/.

ЛУКУЛЛІВСЬКИЙ БЕНКЕТ. Розкішний бенкет.

Калька з лат. Вислів походить з твору Плутарха "Лукулл", де розповідається про величезні багатства і розкішні бенкети Лукулла, римського консула I ст. до н.е.

ЛЮДИНА - ІСТОТА СУСПІЛЬНА.

Калька з гр. Ζoon politikon. Вислів походить з твору Арістотеля "Політика"/1, 2 і 3, 6/

ЛЮДИНА ЛЮДИНІ ВОВК. Стосується крайнього егоїзму людини.

Калька з лат. homo homini lupus est. Староримський письменник Плавт /III-II ст. до н.е./ вживає ці слова в своїй комедії "Осли"/2,4, 88/.

М

МАВР ЗРОБИВ СВОЄ, МАВР МОЖЕ ЙТИ. Цинічне ставлення до людини, яку використали і послуги якої більше нікому не потрібні.

Калька з нім. Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan; der Mohr kann gehen.

Цей вислів походить з драми
Ф. Шіллера "Змова Фієско в Генуї"/1783/.

МАННА НЕБЕСНА. Несподівано одержані життєві блага.
Стсл. Вислів походить з Біблії /Вихід, 17,14-16/,
де розповідається про манну з неба, яку Бог посилав
юдеям у пустині.

МАТУСАЇЛІВ ВІК. Довголіття.
Стсл. Вислів походить з Біблії/Буття, 5, 27/, де
розповідається про Матусаїла, одного з родоначаль-
ників людства, який жив 969 років.

МЕДОВИЙ МІСЯЦЬ. Початковий період чогонебудь.
Калька з фр. lune de miel. Вислів походить з рома-
ну Вольтера "Задіг, або Доля" /1747/.

МИСТЕЦТВО ДЛЯ МИСТЕЦТВА. Вільне мистецтво.
Калька з фр. l'art pour l'art. Вислів проголоше-
ний французьким філософом Віктором Кузеном у 1818 р.
в Сорбонні.

МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ. Таке становище, коли не-
безпека загрожує з двох боків.
Калька з нім. zwischen Hammer und Amboss(sein). Вислів
походить від назви роману /1868 р./ німецького
письменника Ф. Шпільгагена.

МІЖ СЦІЛЛОЮ І ХАРІБДОЮ. Бути під подвійною загрозою.

Калька. Вислів походить від назви двох потвор античної мітології – Сцилли і Харібди, які жили на скелях по боках Мессінської протоки і нападали на мореплавців і пожирали їх /Гомер, Одиссея, 12, 74 – 110 і 201 – 259/.

МІЙ ГРІХ, МІЙ ГРІХ, МІЙ ВЕЛИКИЙ ГРІХ. Формула каяття.
Калька з лат. Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa!
Цей вислів усталився в католицькій церкві з XI ст.

МІСЦЕ ПІД СОНЦЕМ. Право на існування.
Калька з французької мови. Цей вислів зустрічається у Беранже і Бальзака.

МОВЧАННЯ – ЗНАК ЗГІДИ.
Калька з латинської мови. Походить з комедії "Евнух" староримського драматурга Теренція /II ст. до н.е./.
Подібні вислови зустрічаються у старогрецьких трагіків V ст. до н.е. Софокла і Евріпіда.

МОЯ ХАТА СКРАЮ. Це мене не стосується.
Власне укр. вислів "Моя хата скраю, я нічого не знаю".
На селі хати скраю будували приїжджі новоприбулі, які не знали сільських справ.

МУКИ ТАНТАЛА. Нестерпне страждання від усвідомлення близькості бажаної мети і неможливості її досягти.

Калька. У творі "Одіссея" розповідається про Тантала, який образив богів і був ними покараний на вічну спрагу і голод, хоч стояв по горло у воді і над ним висіла гілка з фруктами /11,582-592/.

Н

НА ЗАГУ ЗОЛОТА. Щось дуже дороге.

Калька з фр. au poids de l'or.

НА ЗЛОДІЄВІ ШАПКА ГОРИТЬ. Про людину, яка провинившись, сама себе видає.

Протоукр. Походить з оповідання про те, як знахар викрив злодія. Зібравши навколо себе юрбу людей, він крикнув з підвищення: "На злодієві шапка горить". Злодій ухопився за шапку і тим самим видав себе.

НАВЧАЮЧИ, МИ САМІ ВЧИМОСЯ. Про творче викладання. Калька з лат. docendo discimus. Вислів цей постав на основі цитати філософа Сенеки з його "Листа" /VII/.

НАГРІТИ В ПАЗУСІ ГАДЮКУ. Подбати про вкрай невдячну людину.

Калька. Походить з байки Езопа про селянина, який пожалів замерзлу гадюку і сховав її за пазуху; гадюка, відігрівшись, укусила його.

НАЗИВАТИ РЕЧІ СВОЇМИ ІМЕНАМИ. Говорити відверто, не добираючи пом"якшувальних слів.

Калька з фр. *appeler les choses par leurs noms*.

НА КРАЙ СВІТУ. Куди завгодно.

Калька з фр. *au bout du monde*. Походить з давніх уявлень про пласку землю, яка має краї.

НА ЛОВЦЯ І ЗВІР ВІЖИТЬ. Стрінути того, хто конче потрібний.

Староукраїнський вислів.

НА ЛОНІ ПРИРОДИ. Під відкритим небом.

Калька з фр. *au sein de la nature*.

НАМОТАТИ НА ВУС. Добре запам"ятати.

Протоукр. Походить від звички крутити вуса під час роздумування.

НАРІ́ЖНИЙ КА́МІНЬ. Основа, головна ідея.

З стсл. Вислів походить з Біблії /Книга пророка Ісаї, 28,16 /.

НА́ЧЕ МУРА́ШКИ ЗАБІ́ГАЛИ ЗА СПІ́НОЮ. Відчувати холод; хвилюватися.

Власне укр. Має відповідники в інших слов"янських мовах.

НА ШИРО́КУ НО́ГУ. Розкішно, незважаючи на витрати.

Калька з нім. Auf grossem Fuss(leben).

НЕ БУДІ́ СПЛЯ́ЧОГО ПСА. Не дратуй погану людину.

Неточна калька з англ. Let sleeping dog lie. Слова англ. поета Дж. Чосера /1340 - 1400/.

НЕ КИ́ДАЙТЕ ПЕ́РЕЛ ПЕ́РЕД СВИНЬМІ́. Не тратьте слів для людей, які не можуть або не хочуть вас розуміти.

З стсл. Вислів походить з Євангелія Матв., 6,34.

НЕКТА́Р І АМБРО́ЗІЯ. Напій та їжа богів, які давали безсмертя. Переносно - солодощі, насолода.

Калька з грецької мови. Походить з "Іліяди" , 19, 347/.

НЕМА́ ДИ́МУ БЕЗ ОГНЮ́. Для всякого наслідку є своя причина.

Калька з фр. il n'y a pas de fumée sans feu.

НЕМА́ ЛІ́ХА БЕЗ ДОБРА́. Неприємність часто створює сприятливі умови для виявлення чогось цілком позитивного.

Власне укр. Буквально: "Нема злого, щоб на добре не вийшло"

НЕМА́ ПРОРО́КА В СВОЇ́Й КРАЇ́НІ. Пошана для сторонніх, і знецінення близьких осіб.

З стсл. Походить з Євангелія /Матв., 13, 57; Марко, 6, 4; Лука, 4, 24; Іван 4, 44/.

НЕ МО́ЖНА ДВІ́ЧІ УВІ́ЙТИ́ У ТУ САМУ́ РІ́ЧКУ. Все рухається і ніщо не стоїть.

Калька з гр. мови. Вислів належить Гераклітові з Ефесу /кол. 500 р. до н.е./ і відомий у передачі Платона /"Кратіл"/.

НЕ ОДНІ́М ХЛІ́БОМ ЖИВЕ́ ЛЮ́ДИНА. Людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб.

З стсл. З Біблії /V книга Мойс., 8, 3/.

НЕСТІ́ СВІ́Й ХРЕ́СТ. Покірно терпіти.

З стсл. Вислів походить з Євангелія /Матв., 16, 24/.

За давнім звичаєм, засуджені несли хрести, на яких

їх розпинали.

НИ́НІ ОТПУЩА́ЄШИ. Людина діждалася чогось, давно очікуваного.

Старослов"янське. Вислів походить з Євангелія /Лука, 2,29/, де розповідається про Симеона з Брусалиму, якому Святий Дух провістив, що він не зможе вмерти, доки не побачить Христа. Побачивши новонародженого Ісуса, Симеон узяв Немовля на руки і сказав: "Нині отпущаєши раба Твого, Владико, по слову Твоєму, з миром".

НИ́ТКА ЖИТТЯ́. Доля людського життя. Калька.

Вислів походить з грецької мітології, де розповідається про трьох Мойр - богинь людської долі.

Цей вислів уживається переважно в урочистому стилі. Перша згадка про Мойр у творах Гесіода жол. 700 до н.е./

НИ́ ЖИВІ́Й, НИ́ МЕРТ́ВИЙ. Дуже наляканий.

Калька з лат. neque vivus neque mortuus. Походить з комедії Плявта /III ст. до н.е./.

НИ́ ЗА ЩО́ В СВІ́ТІ. Ніколи, цього не може бути.

Калька з фр. pour rien au monde. Походить з Євангелія /Матв., 4; 1-11/, де розповідається про спокушування дияволом Христа.

НИ́ НА ЙО́ТУ. Ні скільки, ні на найменшу дрібничку.

З старослов. мови, де цей вислів є напівкалькою з грецької мови. Походить з Євангелії /Матв., 5, 17-18/, де говориться, що в законі Божім недопустимі, навіть найменші зміни. Йота - назва букви "і" , яка є найменшою в грецькому альфавиті.

НОТА БЕНЕ. Зверни особливу увагу.

Транслітерація лат. nota bene /букв. "добре зауваж"/.

0

ОБИТОВАНА ЗЕМЛЯ. Багатий і щасливий край.

З стсл. Вислів походить з Біблії /Вихід, 3, 8/, де оповідається про Мойсея, якому Бог звелів вести юдеїв у землю, що тече молоком і медом.

ОБТРУСИТИ ПОРОХ З НИГ СВОЇХ. Остаточо покінчити з ким-, чим-небудь.

З стсл. Вислів походить з Євангелії /Матв., 10, 14/.

ОДНА ЛАСТІВКА ВЕСНІ НЕ РОБИТЬ. За однією ознакою тяжко судити про все явище.

Калька з грецької мови. Вислів походить з байки

Езопа /VI ст. до н.е./. Цей вислів знаходимо у творі Арістотеля "Етика Нікомаха" 1,6 і у багатьох інших авторів.

ОДНІМ МАХОМ. За один раз. Власне укр. Вислів цей виник під впливом байки братів Грімів "Хоробрий кравчик" /1814 р./, де розповідається про те, як кравець одним махом убив сім мух.

О́КО ЗА О́КО, ЗУБ ЗА ЗУБ. Відплата повною мірою за заподіяне зло.

Стсл. Походить із Третьої книги Мойсея /"Левіт"/, 24, 19-20.

ОЛІВКОВА ГІЛКА. Емблема миру і спокою.

Стсл. Вислів походить з Біблії /Буття, 8, 7 - 11/, де розповідається про Ноя, який після потопу випустив голубку, бажаючи довідатись, чи вже спала вода. Голубка повернулася з оливковою гілкою в дзьобі, що свідчило про спад води і настання спокою на землі.

ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИ. Міжнародні спортивні змагання, які провадяться один раз на чотири роки.

Калька з фр. Jeux Olympiques. Назва пов'язана з давньогрецькими святкуваннями і змаганнями на честь Зевса, які влаштовували в Олімпії від 776 року до н.е.

ОРА́ТОРАМИ РО́БЛЯТЬСЯ, ПОЕ́ТАМИ НАРО́ДЖУЮТЬСЯ. При-
родний талант.

Калька з лат. *oratores fiunt, poetae nascuntur.*

Так говорив Марко Туллій Ціцерон /106–43 рр. до н.е./, видатний оратор, письменник і політичний діяч Стародавнього Риму.

О, СВЯТА́ ПРОСТОТО́! Про людську наївність.

Калька лат. *O sancta simplicitas!* Чеський реформатор Гус нібито вигукнув ці слова, коли якась селянка підкинула поліно у вогнище, на якому його палили як єретика в 1415 р. У латинським перекладі "Історії Церкви" Євсевія /10,3/ Руфін розповідає, що слова "свята простота" вжито на Нікейському соборі /IV ст. н.е./.

ОСІДЛА́ТИ ПЕГАСА́. Почати писати вірші.

Калька з фр. *enfourcher Pegase*. Пегас – у давньогрецькій мітології крилатий кінь, що символізує поетичне натхнення.

ОСТА́ННІЙ З МОГІКА́Н. Останній представник покоління.

Калька з англ. *the last of the Mohicans*. Походить від назви роману /1826/ американського письменника Ф. Купера. Могікани – індієське плем'я Північної Америки, яке майже повністю вимерло протягом XVIII ст.

ОСЬ ДЕ ЗАРІТТИЙ СОБАКА. Справжня причина.

Калька з нім. da ist der Hund begraben.

О ЧАСІ́, О ЗВІ́ЧАЇ! Відноситься до моральних основ певного періоду життя.

Калька з лат. O tempora, o mores! Староримський оратор і політичний діяч Цицерон вживає цей вислів у своїх промовах, наприклад, у першій промові проти Катіліни.

II

ПАМ"ЯТА́Й ПРО СМЕРТЬ! Нагадування про смерть.

Калька з лат. Memento mori! Ці слова вживали під час бенкетів у Єгипті, щоб пригадати учасникам, що мусять умерти. У суворих католицьких монастирях закону трапістів /з XVII ст./ монахи поздоровляють один одного цими словами.

ПАНІ́ЧНИЙ СТРАХ. Сильний страх.

Калька з грецької мови. Пан, бог лісів та гаїв, у старогрецькій мітології зображувався у вигляді бороdatoї, вкритої волоссям людини з ногами і рогами козла. Згадується у творі "Анабазис"/2,2/ Ксенофонта.

ПЕРЕБІ́ГТИ ДОРО́ГУ. Стати комусь на перешкоді.

Протоукр. Походить із забобонних уявлень про те, що людину стріне нещастя, якщо їй перебіжить дорогу чорна кішка.

ПЕРЕЙ́ТИ РУБІКО́Н. Зробити безповоротний крок.

Див. ЖЕРЕБ КИНУТО!

ПЕРЕЛИВА́ТИ з ПУСТО́ГО в ПОРО́ЖНЕ. Розводити пусті балачки. Те саме, що БАЛЯНДРАСИ ТОЧИТИ.

Власне укр. Походить з висловлювань давньогрецьких філософів, які порівнювали одного з дурнів, що сперечалися, до того, що доїв козла, а другого до того, який підставляв решето.

ПЕРСОНА НОН ГРА́ТА. Небажана особа.

Транслітерація лат. *persona non grata*. Походить з мови дипломатів.

ПЕ́РШИЙ-ЛІ́ПШИЙ. Перший зустрічний або несподіваний. Неточна калька з фр. *le premier venu*.

ПЕ́РШИЙ СЕ́РЕД РІ́ВНИХ. Про когонебудь, що вирізняється з-посеред інших однакових.

Калька з лат. *primus inter pares*. Так сказав римський імператор Август /маючи себе на думці/.

ПІД ЕГІДСЮ. Під опікою.

Калька з грецької мови. У давньогрецькій мітології егіда - це щит Зевеса, символ захисту і гніву богів.

ПІДЛИВА́ТИ ОЛІ́ВИ ДО ВОГНЮ́. Загострити конфлікт.

Калька з фр. verser l'huile sur le feu. Походить з візантійських джерел. Подібний вислів зустрічаємо в Біблії.

ПІДНІМА́ТИ НА ЩИТ. Вихваляти когось.

Калька з фр. élever sur le pavois. У Давньому Римі шанованого воїнами вождя піднімали і несли на великому щиті.

ПІДРІ́ЗАТИ КРИ́ЛА. Позбавити когось можливості повністю розгорнути свої здібності.

Калька з фр. couper les ailes à qn. Птицям підрізували крила, щоб не літали.

ПІЗНА́Й САМО́ГО СЕБЕ́! Про потребу самопізнання.

Калька з лат. nosce te ipsum або гр. gnothi se auton. Такий напис був на храмі Аполлона в Дельфах. Авторство вислову приписується одному з семи мудреців Стародавньої Греції. Сократ згадує про це.

ПІРРОВА́ ПЕРЕМО́ГА. Сумнівна перемога /що не виправдує жертв/.

Калька з гр. мови. Давньогрецький письменник і історик Плутарх розповідає в своїм творі "Життя Пірра" /розд. 21/ про епірського царя Пірра, який у битві в 279-му році до н.е. здобув перемогу над римлянами, втративши при цьому значну частину своїх військ.

ПІСНЯ ПІСЕНЬ. Найбільш довершений твір.

Стсл. Назва біблійної книги, яку приписують Соломонові /X ст. до н.е./ і яка написана у високопоетичній формі.

ПЛАТОН МІЙ ДРУГ, А ІСТИНА - ЩЕ БІЛЬШИЙ ДРУГ. Про об'єктивну оцінку чогонебудь незалежно від відносин між людьми.

Калька з лат. *amicus Plato, sed magis amica veritas*. Цей вислів зустрічаємо у творі "Дон-Кіхот" Сервантеса /2-га частина, 9 -та книга, розділ 18-ий/. Походить від слів Арістотеля, учня Платона, який цими словами відстоював право заперечувати становище авторитетів, якщо цього вимагає істина.

ПЛАЧ І СКРЕГІТ ЗУБІВ. Крайній ступінь розпачу.

Стсл. Вислів, що неодноразово зустрічається в Біблії, наприклад у Євангелії Матв., 24, 50 - 51.

ПОВТÓРЕННЯ - МА́ТИ ВЧÉННЯ. Одержані знання треба закріплювати повторенням.

Калька з лат. *repetitio est mater studiorum*.

ПОГИБОША АКИ ОБРИ. Пропасти без сліду.

Дукр. Походить з "Повісти минулих літ" /XII ст./, де розповідається про завоювання аварами одного з слов'янських племен - дулібів. Авари жорстоко знущалися над слов'янами; за те їх так знищено, що на Русі появилoся прислів'я "погибоша аки обри, их же несть племени ни наследка".

ПОГОВОРІТИ ТЕТ-А-ТЕТ. Поговорити віч-на-віч.

Напівкалька з фр. *causer tête-à-tête* /букв. "говорити голова до голови"/.

ПОДІЛЯЙ І ПАНУЙ! Принцип володіння багатонаціональною державою, підтримуючи ворожнечу між народностями.

Калька з лат. *divide et impera*. Цей принцип застосовувався ще в Стародавньому Римі. Але вперше ця формула була висловлена французьким королем Людовіком XI /XV ст./

ПОБІТ - ЗАВЖДИ УЧЕНЬ. Про людей, що поглиблюють ціле життя своє знання, вважаючи себе учнями.

Неточна калька з лат. *semper homo bonus tiro est* "добра людина - завжди початківець". Походить від де-що зміненого афоризму староримського поета Марціяла /I ст. н.е./: *"Bonus vir semper tiro"* "добрий муж - завжди початківець".

ПОЕТИ́ЧНА ВІ́ЛЬНИСТЬ. Порухення норм мови в поезії, що допускається через вимоги метру або рими. Калька з лат. *licentia poetica*. Цей вислів походить від давньоримського письменника Сенеки /I ст. до н.е./.

ПОЖИВЕ́МО - ПОБА́ЧИМО. Майбутність покаже. Калька з фр. *qui vivra verra*.

ПОКАЗА́ТИ, ДЕ РА́КИ ЗИМУ́ЮТЬ. Провчити, покарати. Власне укр. Первісне значення "утопити": раки зимують в ямах на дні річки.

(ПОКЛІ́АСТИ)РУ́КУ НА СЕ́РЦЕ. Відверто /заявити/.

Неточна калька з н. *Hand aufs Herz* або фр. *la main sur son coeur*. Походить від звичаю класти руку на груди для підтвердження правдивости висловлення чогось.

ПОСИ́ПАТИ ГО́ЛОВУ ПО́ПЕЛОМ. Тяжко сумувати. Стсл. Вислів походить з Біблії, де часто є опис того, як стародавні юдеї, оплакуючи когось, посипали голову попелом.

ПОСПІ́ШАЙ ПОВІ́ЛЬНО! Кваплячись, не роби необачних вчинків.

Калька з лат. *festina lente* букв. "поспішай поволі".

Староримський історик Светоній приписує цей вислів римському імператорові Августові у творі "Август", розд. 25. Однак подібний вислів зустрічається вже в трагедії старогрецького драматурга Софокла "Антигона" /V ст. до н.е./.

ПОТЕРПІТИ ФІЯ́СКО. Потерпіти невдачу.

Напівкалька з фр. faire fiasco від іт. far fiasco, букв. переклад: "робити пляшку". Походить цей вислів із невдачі комічного нумера з пляшкою.

ПРА́ТИ ПУБЛІ́ЧНО БРУДНУ́ БІЛІ́ЗНУ. Говорити прилюдно про свої родинні непорозуміння.

Калька з англ. to wash up one's dirty linen in public або фр. laver son linge sale en famille.

ПРАЦЮВА́ТИ, ЯК ВІЛ. Невтомно працювати.

Калька з фр. travailler comme un boeuf.

ПРЕКРА́СНА ОЛЕ́НА. Ідеал жіночої вроди; причина незгод. Гомер в "Іліяді" змалював Троянську війну, причиною якої було викрадення героїні цього епосу Парісом, сином троянського царя Пріама.

ПРИЙШО́В, ПОБА́ЧИВ, ПЕРЕМІ́Г. Скоріше вирішення якоїнебудь справи.

Калька з лат. veni, vidi, vici. Светоній у своїм

творі "Цезар", 37 /а також Плутарх у своїй праці "Цезар", 50/ розповідає, що Цезар цими словами сповістив про свою швидку перемогу над понт. царем Фарнаком у битві при Зеле /47 р. до н.е./.

ПРОКОВТНУ́ТИ ГІРКУ́ ПІЛЮ́ЛЮ. Мовчки вислухати докір.
Напівкалька з фр. avaler la pilule.

ПРОКРУ́СТОВЕ ЛО́ЖЕ. Надумана мірка упередженої людини, під яку вона підганяє усі факти.

Калька. Діодор із Сіцилії /I ст. до н.е./, історик і письменник, розповідає за старогрецькою легендою про розбійника Прокруста, який укладав спійманих мандрівників в одне й те саме ліжко. Тим, кому воно було коротке, він відрубав ноги, кому ж воно було задовге - витягав ноги.

ПРО МЕРТВИХ АБО ГОВОРІ́ТИ ДО́БРЕ, АБО МОВЧА́ТИ. Про мертвого треба говорити тільки добре.

Калька з лат. de mortuis aut bene aut nihil. Походить від вислову давньогрецького філософа Хілона /VI ст. до н.е./, однак, Плутарх у своєму творі "Солон", 21 приписує цей вислів Солоні.

ПРО СМАКІ́ НЕ СПЕРЕЧА́ЮТЬСЯ. Нема критерія для оцінки смаку людини.

Калька з лат. de gustibus non disputandum.

Походить із середньовічних схоластичних джерел.

ПТАШІНЕ МОЛОКО́. Повний достаток.

Протоукр. Походить з давньогрецьких висловів, близьких за значенням.

ПУД СО́ЛИ З"І́СТИ З КИМНЕ́БУДЬ. Дуже добре знати когось.

Певно, калька. Вислів має близькі відповідники в європейських мовах. Походить з давньогрецьких джерел. Щоб когось дійсно добре пізнати, треба з ним бути і разом жити довгий час, т.зн. "з"істи велику кількість соли разом з ним".

П"Я́ТА КОЛО́НА. Назва таємних агентів ворога.

Калька з есп. quinta columna. Вислів походить з промови есп. генерала Е. Мола під час війни /1936р./, який заявив, що крім чотирьох військових колон, які наступать на Мадрид, він має ще й п"яту колону в самій столиці - шпигунів і диверсантів.

П"Я́ТЕ КО́ЛЕСО У ВО́ЗІ. Про щось непотрібне.

Калька з нім. das fünfte Rad am Wagen.

Р

РА́ДИ ПРЕКРА́СНИХ ОЧЕ́Й. Недоцільність якогось
вчинку.

Калька з фр. pour leurs beaux yeux. Походить з ко-
медії Мольєра "Манірниці" /1660 р./.

РЕ́КВІЄМ. Поминальна служба або спів.

Калька з лат. requiem aeternam dona eis. "Спокій
вічний дай їм".

РИГ ФОРТУ́НИ. Про багатство земних дібр.

Калька з лат. cornu copiae. Походить із старо-
грецького міту про козу Амалтею і Зевса.

РОБИ́ТИ З МУ́ХИ СЛО́НА. Занадто перебільшувати щоне-
будь.

Калька з фр. faire d'une mouche un éléphant.

Цей вислів зустрічається вже у творі грецького
письменника Лукіяна /II ст. до н.е./.

РОБІНЗОН КРУ́ЗО. Відлюдник, самотник.

Герой роману англійського письменника Д. Дефо

"Життя і надзвичайні пригоди Робінзона Крузо" /1719/.

РОЗУМНОМУ ДОСИТЬ. Розумна людина схоплює зміст думки з півслова.

Калька з лат. sapienti sat. Вислів з комедії староримського письменника Плявта /III-II ст. до н.е./ "Перс" і пізніше з комедії Теренція /II ст. до н.е./ "Форміон".

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА. Глибока і самовіддана любов. Герої однойменної трагедії /1597/ англійського драматурга В. Шекспіра.

РУКА РЇКУ МІЄ. Про взаємні послуги.

Калька з лат. manus manum lavat. Цей вислів походить з твору давньогрецького письменника Епіхарма/V ст. до н.е./ і цитується у творі Сенеки "Петроній", розд. 45.

С

САДІ СЕМІРАМІДИ. Щось прекрасне, величне.

Калька. Асирійська цариця Семіраміда побудувала у Вавилоні тисячі сади - одно з "семи чудес" у стародавньому світі.

СА́ЛТО-МО́РТАЛЕ. Ризикований вчинок.

Транслітерація іт. salto mortale, букв."карколом-ний скік". Походить з мови циркових артистів.

САМОЗАКО́ХАНИЙ НАРЦІ́З. Людина, яка милується собою.

Калька. У давньогрецькій мітології оповідається про прекрасного юнака, який, побачивши в річці своє обличчя, закохався в нього і помер від кохання. Про це широко розповідає староримський поет Овідій /43 р. до н.е. - 17 р. н.е./ у своїм творі "Метаморфози" /книга III, 346-510/.

САМО́ СОБО́Ю РОЗУМІ́ТЬСЯ. Цілком ясно.

Калька з нім. es versteht sich von selbst.

САРДОНІ́ЧНИЙ СМІ́Х. Глумливий, ущипливий.

Калька з фр. rire sardonique. Походить з "Одіссеї" Гомера /20, 301/. В своїй поемі "Енеїда" староримський поет Вергілій розповідає про отруйну рослину, що росте на острові Сардинія і яка викликає сміх з викривленням уст у тих, що її споживають /Енеїда, 7, 41/. Також у одному листі Цицерона "Приятелям", 7, 25 зустрічається вислів "risus Sardonicus".

СВІТ ЛОВІ́В МЕНЕ́, ТА НЕ СПІ́ЙМА́В. Зневага до земних вигод.

Власне укр. Вислів українського філософа і поета Г.С. Сковороди /1722 - 1794/, вибитий як його намогильний напис.

СВОЌІ ТІНІ БОЃТИСЯ. Бути дуже боязким.

Калька з фр. avoir peur de son ombre. Походить з комедії давньогрецького поета Арістофана /V-IV ст. до н.е./.

СВОЃ СОРОЧКА БЛІЖЧА ДО ТІЛА. Ставити власні інтереси над усе.

Власне укр. Походить з вислову в комедії староримського драматурга Плявта /III-II ст. до н.е./ *Trinummus* /= "Скарб"/, 5,2: *tunica propior pallio*, букв. "Туніка ближче/до тіла/, ніж плащ".

СВЯТАЃ СВЯТИХ. Тамне найбільш святе місце.

З старосл. "Святая", що є формою множини середнього роду. У Біблії називається цим іменем та частина єрусалимського храму, де зберігався ковчег із заповідями, даними Мойсеєві.

СИДІТИ НА ШІЃ. Бути на утриманні, матеріально обтяжуючи когонебудь.

Протоукр. Первісне значення "панувати над ким-небудь".

СИЗІ́ФОВА ПРА́ЦЯ. Безплідна, важка, нескінченна праця. Калька. В такому значенні вперше вжив цей вислів староримський поет Проперцій /І ст. до н.е./. В "Одіссеї" Гомера /кн. 11, 593- 600/ розповідається про царя Сізі́фа, який за образу богів мусів вічно піднімати на гору великий камінь, що завжди скочувався униз.

СИ́ЛЬ ЗЕМЛІ́. Кращі люди свого часу.

З старосл. Вислів походить з Євангелії, де в нагірній проповіді Христос звертається до своїх учнів, називаючи їх "сіллю землі" /Матв., 5, 13/-

СКРИ́НЬКА ПАНДО́РИ. Зловісний дар.

Калька. Давньогрецький поет Гесіод /кол.700 до н.е./ у своїм творі "Дії і дні" /47 і далі/ розповідає про Пандору, якій Зевс подарував скриньку з замкненими в ній всіма лихами, що мучать людей. Незважаючи на заборону, Пандора з цікавості відчинила скриньку і випустила їх на волю; тому людство мусить донині терпіти. На дні скриньки лишилася сама надія.

СКІ́ЛЬКИ ЛЮДЕ́Й, СТІ́ЛЬКИ Й ДУМО́К. Кожна людина має свій погляд на щонебудь.

Калька з лат. quot homines, tot sententiae. Цитується у творі "Форміо" , 2,4,14 рим. драматурга Теренція..

СЛА́ВА ТОБІ́, КЕ́САРЮ, ПРИРЕ́ЧЕНІ НА СМЕРТЬ ВІТА́ЮТЬ ТЕБЕ́!

Останній заклик того, хто помирає.

Калька з лат. Ave, Caesar, morituri te salutant! Цей вислів вжив Діо Кассій /II-III ст. н.е./ у своїй історії Риму /60, 50/, згадуючи звертання римських глядіяторів до імператора перед боєм.

СЛОВО В СЛОВО. Буквально.

Калька з фр. mot à mot.

СОДОМ І ГОМОРРА. Розпуста; хаос.

Стсл. Вислів стосується старовірейських міст, про які розповідається в Біблії /Буття, 19,24-25/.

СОЛДКЕ НІЧОГО НЕДІЯННЯ. Приємне безділля.

Калька з іт. il dolce far niente. Походить з лат. вислову illud iucundum nil agere, букв. "те приємне безділля", що зустрічається у писанні Плінія Молодшого /кн. 8, лист 9/.

СОЛОДКО ВМИРАТИ ЗА БАТЬКІВЩИНУ.

Калька з лат. мови. Вислів походить з "Од" /III,2,13/ староримського поета Квінта Горация Флакка /I ст. до н.е./: Dulce et decorum est pro patria mori, букв. "Солодко й славно вмирати за батьківщину".

СУД СОЛОМОНА. Мудре й справедливе рішення.

З старосл. Вислів походить з Біблії /I кн. царів,

розд. 3, 16-28/, де розповідається про суперечку двох жінок перед Соломоном і про його рішення.

СПАЛИТИ СВОЇ КОРАБЛІ. Рішуче порвати з минулим. Калька з фр. brûler ses vaisseaux. Про це розповідає староримський поет Вергілій у своїй "Енеїді" /5,605 і 669; 793-795/. Вислів походить з твору старогрецького письменника Плутарха /46-126 рр. н.е./ "Про добродетель жінок", де також оповідається про спалення троянками кораблів.

СПАСІТЬ НАШІ ДУШІ! Розшифрування сигналу нещастя, переданого абеткою Морзе.

Калька з англ. З ХХ ст. Сигнал SOS помилково прийнято як початкові букви до вислову save our souls/спасіть наші душі/. Ці букви вибрано цілком умовно, як прості для передачі за системою Морзе.

СПАТИ СНОМ ПРАВЕДНИКА. Глибокий сон; духовні лінощі.

Калька. Походить з Біблії, де не раз про це згадується, наприклад, у Притчах Соломона, 3, 24, або у Книзі Псалмів, 4, 9.

СПОСІБ ЖИТТЯ. Сукупність рис щоденного життя.

Калька з лат. modus vivendi.

СПОЧИВА́ТИ НА ЛА́ВРАХ. Заспокоюватися досягнутими наслідками.

Калька з фр. *se reposer sur ses lauriers.*

СТАРО́ГО ГОРОВЦЯ́ НА ПОЛÓВІ НЕ ЗЛÓВИШ. Важко обдурити чимнебудь бувалу людину з великим життєвим досвідом.

Власне українське.

СТА́ТУС КВО. Усталене становище.

Транслітерація лат. *status quo.*

СТРИ́ЧАТИ ХЛІ́БОМ- СІ́ЛЛЮ. Широ вітати когось.

Власне українське. Хліб вважали знаком гостинності, сіль - символом любови.

СУД ЛІ́НЧА. Жорстока розправа без суду і слідства.

Калька з англ. *Lynch's law.* Вислів походить від імени плянтатора Чарлза Лінча /XVIII ст./.

СУЕ́ТА СУЕ́Т. Все на світі - марнота.

Калька з лат. *vanitas vanitatum.* Цитата з Вульгати /Екклезіяст, 1,2 і 12, 8/.

СУ́ММА СУММА́РУМ. Остаточний підсумок.

Транслітерація лат. *summa summarum,* букв. "сума сум". Походить з комедії староримського драма-

турга Плявта /кол. 254-184 рр. до н.е./ "Бурмило".

Т

ТА́БУЛЯ РА́ЗА. Про свідомість новонародженого.

Транслітерація лат. *tabula rasa*, букв. "чиста дошка" Цей вислів уперше вжив англійський філософ Дж. Локк. Походить з твору Арістотеля "Про Душу" /3,4/.

ТАКЕ́ ЖИТТЯ́! Уявне оправдання непривабливих явищ.

Калька з фр. *C'est la vie!*

ТАК МИНАЄ СЛА́ВА НА СВІ́ТІ. Скроминущість людського життя.

Калька з лат. *sic transit gloria mundi*. Вислів походить з книжки "Наслідування Христа" /1,3,6/, яку написав філософ і теолог Тома Кемпійський /1379-1471/. Під час ритуалу обрання папи римського вживається цей вислів.

ТЕКТИ́ МОЛОКО́М І МЕ́ДОМ. Найвищий ступінь добробуту.

Калька. Пов'язане з мітом про золотий вік людства, коли ріки текли молоком і нектаром і мед капав з дубів, як це розповідає староримський поет Овідій у своїх "Метаморфозах" /III, кн. 1, 11212/. В Біблії часто згадується обітовану землю, "що тече молоком і медом", наприклад, в другій Книзі Мойсея /3, 7 - 8/.

ТЕРНОВИЙ ВІНОК. Страждання, мучеництво.

Старослав. Вислів походить з Євангелій, де оповідається про колючий терновий вінок, що його наклали на голову Ісуса, наприклад, Матв., 27, 29 - 30.

ТЕРРА ІНКОНІТА. Недосліджена територія; невивчена проблема.

Транслітерація лат. terra incognita /букв. "невідома земля"/.

ТОВКТИ ВОДУ В СТУПІ. Займатися некорисною працею. Власне українське.

ТОВКТИСЯ ЯК МАРКІ ПО ПЕКЛУ. Про неспокійну людину.

Власне українське. Походить з народних казок та легенд.

ТРЕТІ ПІВНІ. Вживається для позначення світанку.

Власне українське.

ТРИМАТИ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ. Мовчати.

Власне українське.

ТРИДЦЯТЬ СРІБНЯКІВ. Ціна зради.

Старослов. Походить з Євангелій, де оповідається про зрадника Юду, що видав Ісуса за тридцять срібняків./Пор. Матв., 26, 15/.

ТРИМАТИ КАМІНЬ ЗА ПАЗУХОЮ. Приховувати недобрі наміри.

Калька. Вислів походить з п"єси староримського письменника Плявта /III-II ст. до н.е./ "Комедія про глечик" /дія 2, сцена 2/.

ТРИМАТИ ПОРОХ СУХИМ. Бути готовим до бою, до зустрічі з небезпекою.

Калька з англ. keep your powder dry Цей вислів вжив англійський політичний діяч О. Кромвель /1599 - 1658/, звертаючись до своїх військ при форсуванні ріки.

ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ. Підступний дарунок ворогам, обманні дії.

Калька. Цей вислів стосується оповідання Енея, героя Троянської війни, про здобуття Трої греками. Ця подія зображена відомим староримським поетом Вергілієм у Другій книзі "Енеїди".

У

У БРЕХНІ́ КОРО́ТКІ НО́ГИ. Брехня звичайно виявляється, тому далеко не поширюється.

Калька з нім. Lügen haben kurze Beine.

У СТРАХУ́ ВЕЛІ́КІ О́ЧІ. Боягузові всюди страшно.
Протоукр. У страху широко розкриваються очі.

У ПО́ТІ ЧОЛА́. Добувати щось тяжкою працею.

Старослов. У Біблії Бог сказав до Адама: "В поті чола твого їстимеш хліб" /Буття, 3,19/.

УМИВА́ТИ РУ́КИ. Ухилятися від відповідальности.

Старослов. Цей євангельський вислів стосується Понтія Пилата, римського намісника Юдеї, який, віддавши Христа на розп'яття, "умив руки і сказав: невинний я в крові праведника цього" /Матв.,27,24/.

Ф

ФЕЊІКС ІЗ ПОПЕЛУ. Символ вічного оновлення, безсмертя.

Калька. Вислів стосується мітичного птаха Фенікса, який жив в арабській пустині, і раз на 500 років прилітав у храм єгипетського бога сонця Ра. Там він спалював себе на вогнищі і знову молодим відроджувався з попелу. Це оповідання походить з писань грецького історика Геродота /2,73/, який жив у V ст. до н.е.

ФІГОВИЙ ЛИСТІК. Пристойне прикриття нечесних намірів.

Калька. Походить з Біблії /Буття, 3,7/.

ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ. Мітичний чудесний камінь, здатний перетворювати неблагородні метали на золото і лікувати хвороби.

Калька з лат. lapis philosophorum. Шукали цей камінь середньовічні альхеміки.

X

ХАЙ БУДЕ СВІТЛО! Позбутися темряви.

Калька з лат. *Fiat lux!* Після створення неба і землі сказав Бог: "Хай буде світло; і стало світло" /Буття, 1,3/.

ХІБА РЕВУТЬ ВОЛІ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ? Незадоволення людини умовами її життя.

Старослов. Цей вислів у формі риторичного запитання походить з Біблії /Книга Йова, 6,5/.

ХЛІБА Й ВИДОВИЩ! Вимога юрби, що прагне задоволення своїх низьких інстинктів.

Калька з лат. *panem et circenses.* Цей вислів походить із VII сатири староримського поета-сатирика Юванала /кол 60 - 127 рр./.

ХЛІБ НАСУЩНИЙ. Основа існування.

Старослов. Слова походять із молитви "Отче наш", яка наводиться в Євангелії /Матв., 6, 11/.

ХОДЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. Людина, що може відповідати на якінебудь питання.

Власне укр.   Можливо, під впливом фр. encyclopedie vivante   жива енциклопедія.

ХОДЖЕННЯ ПО МУКАХ. Ряд тяжких життєвих переживань. Старослов. Вислів походить від староукраїнського оповідання про "Ходження Богородиці по муках".

ХОЧ КІЛ НА ГОЛОВІ ТЕШІ. Про нерозумно вперту, настирливу людину.

Протоукр. Голова така тверда, що й колом не проб'єш /пор. "твердолобий"/.

ХОЧ ГРЕБЛЮ ГАТІ. Дуже багато.

Власне українське. В давнину гатили греблі, вживаючи велику кількість дешевого матеріалу.

ХОЧ РОЗІРВІТЬСЯ. Необхідність виконувати одночасно кілька дій, неабияка зайнятість.

Власне укр.   Від "розриватися на частини".

ХТО ВЗЯВ МЕЧ, ВІД МЕЧА Й ЗАГІНЕ. Пересторога проти насильства і агресії.

Старослов. Походить з Євангелії /Матв., 26, 52/.

ХТО НЕ ПРАЦЮЄ, ТОЙ НЕ ЇТЬ. Ставлення до дармоїдів і нероб.

Старослов. Вислів походить з Другого послання апостола Павла до солунян /3, 10/.

Ц

ЦЕЙ ВИНОГРАД ЗЕЛЕНІЙ. Удаване презирство до того, чого неможливо досягти.

Калька. Цей вислів походить з байки про лисицю і виноград античного байкаря Езопа / VI ст. до н.е./.

ЦЕНТР ВАГІ. Основне, суть.

Калька з фр. centre de gravité.

ЦІЛЬ ОСВЯЧУЄ ЗАСОБИ. Досягти мети без огляду на те, якими засобами.

Калька. Вислів постав на основі головної ідеї єзуїтської моральної теології /XVII ст./.

Ч

ЧАС - НАЙКРАЩИЙ ЛІКАР. З часом все лихо забувається.

Калька з лат. tempus medicus optimus est. Цей ви-

слів зустрічаємо в давньогрецького поета Менандра / кол.343 - 291 рр. до н.е./.

ЧАСІ ЗМІНЮЮТЬСЯ. Про безперервні зміни в світі. Калька з лат. *tempora mutantur*. Походить від цитати: "*Tempora mutantur et nos mutamur in illis*", яку приписують цесареві Льотареві I /795 - 855/, онукові Карла Великого.

ЧАС ПРАЦЮЄ НА НАС. Ми обов'язково доб'ємося свого.

Неточна калька з англ. *time is on our side*. Цей вислів ужито в англійському парламенті в 1866 р.

ЧЕРВОНА НІТКА. Головна ідея, що сполучає весь твір. Калька з нім. *der rote Faden*. Цей вислів походить з роману Й.-В. Гете "*Wahlverwandschaften*" /1809/.

ЧЕРЕЗ ТЕРНІ ДО ЗІРОК. Важка чесна праця приносить обдарованій людині славу.

Калька з лат. *per aspera ad astra*. Цей вислів походить з твору староримського письменника і філософа Сенеки "Несамовитий Геркулес" /437/, де читаємо: *Non est ad astra mollis e terris via* шлях від землі до зірок - непростий.

ЧОРНИМ ПО БІЛОМУ. Цілком виразно.

Калька з нім. schwarz auf weiss. Цей вислів зустрічаємо у творі Й.-В. Гете Фавст I. Походить, можливо, з фр. noir sur blanc те саме.

ЧОТИРИ "К".

Чотири "К" - перші букви чотирьох німецьких іменників, що починалися літерою "К": Kinder, Küche, Kleider, Kirche, в перекладі: діти, кухня, сукні, церква. Це була формула німецького кайзера Вільгельма II, якою він визначав покликання німецької жінки.

ЧУЖИМИ РУКАМИ ЖАР ЗАГРІБАТИ. Користуватися наслідками чужої праці у своїх корисливих цілях. Власне українське. Походить від приказки "легко чужими руками жар загрібати".

Ш

ШАНА ЗМІНЮЄ ЗВІЧАЇ.

Калька з лат. honores mutant mores. Походить від вислову Плутарха, грецького біографа/кол.46 - 126/.

ШУКАЙТЕ ЖІНКУ! Причиною цього є жінка.

Калька з фр. *cherchez la femme*. Цей вислів походить з драми "Могікани Парижу" /1864/, яку написав А. Дюма-батько.

ШУКАЙТЕ - І ЗНАЙДЕТЕ. Хто шукає, той знайде.
Старослов. Цей вислів зустрічаємо в Євангелії Матвія /7,7/ і - Луки /11,9/.

Щ

ЩАСЛИВИЙ КІНЕЦЬ.

Калька з англ. *happy end*. Цей вислів вживається при називанні щасливої розв'язки в літературному творі або в кінофільмі.

ЩЕ Є ПОРОХ У ПОРОХІВНИЦЯХ. Про те, що збереглися ще у когось фізичні, духовні сили.

Власне укр. Вислів походить з повісти Н. В. Гоголя "Тарас Бульба" /1842 р./.

ЩО ДОЗВОЛЕНО ЮПІТЕРОВІ, ТЕ НЕ ДОЗВОЛЕНО БИКОВІ.

Калька з лат. *quod licet Iovi, non licet bovi*.

Цей вислів виник, можливо, із шкільної науки.

ЩО І ТРЕБА БУЛО ДОКАЗАТИ. Потреба доказати щось.
 Калька з лат. *quod erat demonstrandum*. Цей вислів
 вживав математик Евклід /кол. 300 р. до н.е./ при
 кінці кожного доказу теореми.

Ю

ЮВЕНАЛІВ БИЧ. Разюча сатира.

Калька. Вислів походить від імени староримського
 поета-сатирика Д.Ю. Ювенала /60 - 130 рр. н.е./,
 який у своїх сатирах таврував моральний розклад
 своїх сучасників.

ЮПІТЕРЕ, ТИ СЕРДИШСЯ, ОТЖЕ, ТИ НЕПРАВІЙ. Ви-
 явлення роздратування в суперечці є ознакою,
 що людина не має рації.

Калька. Цей вираз походить із сатири давньогрецько-
 го письменника-сатирика Лукіяна /II ст. н.е./, де
 Прометей вживає його у звертанні до Зевса /Юпітера/.

Я

ЯБЛУКО НЕЗГОДИ. Причина суперечок.

Калька з лат. *malum discordiae* /у історика Юстина, 12,15,11/ з III ст. н.е. Цей вислів пов'язаний із старогрецьким мітом, про який оповідається в "Іліяді", що богиня незгоди Еріда кинула на весіллі в натовп гостей яблуко з написом "найпрекрасніший". Гера, Алена і Афродіта посварилися за це яблуко. Паріс присудив яблуко Афродіті, яка за це допомогла йому викрасти Прекрасну Олену /Іліяда, 24,28/.

Я ЗНАЮ, ЩО Я НИЧОГО НЕ ЗНАЮ. Людське знання дуже обмежене.

Калька з гр. *oída ouden eidos*. Так думав і говорив Сократ /V ст. до н.е./ за свідченням Платона у творі "Апологія Сократа"/23 А/.

ЯКОГО ВЕЛИКОГО АРТИСТА ВТРАЧАЄ СВІТ!

Калька з лат мови. Римський імператор Нерон /I ст. н.е./ вважав себе великим артистом, і перед самогубством він вигукнув наведені слова.

Я́КО ТАТЬ В НО́ЩІ. Несподівано, потаємно.

Старослов. Цей вислів означає: "як злодій вночі" і походить з Першого послання апостола Павла до солунян /5, 2/.

Я́К СОБА́КА НА СІ́НІ. Не користуючись чимнебудь сам й іншим не даючи ним користуватись.

Калька. Цей вислів походить з байки Езопа про собаку, який, хоч сам сіна не їсть, не допускає до нього коней.

Я ЛЮ́ДИНА, І НІЩО́ ЛЮ́ДСЬКЕ МЕНІ́ НЕ ЧУЖЕ́. Кожна людина, навіть найкраща, має якісь слабості.

Калька з лат. homo sum: humani nihil a me alienum puto. Цей вислів походить з комедії римського письменника Теренція /II ст. до н.е./ "Самобичувальник"/I,1,25/, яка була переріркою комедії старогрецького письменника Менандра.

Я МІ́СЛЮ, О́ТЖЕ, ІСНЮ́. Безумовна основа всього знання.

Калька з лат. cogito, ergo sum. Цей вислів походить з "Основ філософії" /I, 7/ французького мислителя Рене Декарта /1596 - 1650/.

ЯМУ РИТИ або ЯМУ КОПАТИ. Потай готувати комусь неприємність, біду.

Старослов. Походить з біблійного вислову: "Хто під ким яму копає, то сам в неї впадає" /Кн. приказок Соломонових, 26, 27; Кн. Псалмів, 7, 16; 9, 16; 57, 7/.

Я СЛАВЛЮ ВОЇНІВ. Пісня про подвиги.

Калька з лат. "Arma virumquecano".

Цими словами починається текст відомої поеми римського поета Вергілія /70 - 19 до н.е./ "Енеїда".

Абетковий покажчик висловів

- Або з щитом або на щиті - 9
Авгієві стайні - 9
Адамове яблуко - 9
Аква віте -9
Альма матер - 9
Альфа і омега - 10
Апетит приходить під час їди - 10
Аріяднина нитка - 10
Аркадська ідилія - 10
Аттична сіль - 10
Ахіллесова п"ята - 10
- Баба надвоє ворожила - 11
Багато води утекло - 11
Багато галасу даремно - 11
Бальзаківський вік - 11
Берегти, як зіницю ока - 11
Березова каша - 11
Битися з вітряками - 12
Битий шлях - 12
Бити чолом - 12

- Біла ворона - 12
- Блажен муж - 12
- Блудний син - 12
- Бочка Данаїд - 12
- Бочка Діогена - 13
- Боюся я данайців, навіть коли вони приносять дари - 13
- Брати бика за роги - 13
- Брат піднявся на брата - 13
- Будувати на піску - 13
- Будувати повітряні замки - 13
- Буря в склянці води - 14
- Буря і натиск - 14
- Бути на сьомому небі - 14
- Бути під пантофлем - 14
- Бути чи не бути - 14
-
- Вавилонська вежа - 15
- Виколупати /виссати/ з пальця - 15
- Вилами по воді писано - 15
- Висіти на волосині- 15
- Відділяти кукіль від пшениці - 15
- Від дошки до дошки - 16
- Відсилати від Понтія до Пилата - 16
- Віщий Боян - 16
- Власною рукою - 16
- Влити нове вино в старі міхи - 16
- Вовк у овечій шкурі - 16

- Вогнем і мечем - 17
Вогненні слова - 17
Водити за ніс - 17
Водою не розлити - 17
Воленс ноленс - 17
Волосся дубом /дибом/ стає - 18
Все добре, що добре кінчається - 18
Все тече, все міняється - 18
Все, що моє, ношу з собою - 18
Всі дороги ведуть у Рим - 18
Встати на ліву ногу - 18/19
Всупереч надії сподіваюсь - 19
- Ганнібалева клятва - 19
Ганнібаль перед брамою - 19
Геврика - 19/20
Гесня вогненна - 20
Говорити на вітер - 20
Гола правда - 20
Голос волаючого /вопіючого/ в пустині - 20
Голос народу - голос Божий - 20/21
Голуба квітка - 21
Гомеричний сміх - 21
Гордіїв вузол - 21
Гора мишу породила - 21
Горе переможеним - 22
Грати першу скрипку 22

- Дамоклів меч - 22
- Дантове пекло - 23
- Дарованому коневі в зуби не заглядають - 23
- Дати голову зітнути - 23
- Дати перцю - 23
- Держава - це я - 23/24
- Дивитися крізь пальці - 24
- Для загального добра - 24
- Добрий день, Добрий вечір - 24
- Добрими намірами вимощене пекло - 24
- Дійти до Геркулесових стовпів - 24/25
- До побачення - 25
- Драконські закони - 25
- Дранг нах Остен - 25
- Дуба дати - 25
- Душа в п"ятах опинилася - 25
-
- Езопова мова - 26
- Ерраре гуманум ест - 26
-
- Єгипетська кара - 26
- Є ще порох у порохівницях - 27
-
- Жереб кинуто - 27
- Життя коротке, та безмежне мистецтво - 27
- Жодного дня без рядка /штриха/ - 27

- За і проти - 28
- Загрібати жар чужими руками - 28
- За деревами не бачити лісу - 28
- Закопати талант у землю - 28
- Заливати черв"яка - 28
- Замести сліди - 29
- Замість хліба дати камінь - 29
- Звичка - друга натура - 29
- Здоровий дух у здоровому тілі - 29
- Земля єси і повернешся в землю - 29
- Зігнутися в три погібелі - 29/30
- Злоба дня - 30
- З мухи слона робити - 30
- Золота середина - 30
- Золотий вік - 30
- Золотий дощ - 31
- З погляду вічності - 31
-
- Іду на ви - 31
- Істина в вині - 31
- І ти, Бруте - 32
-
- Камінь спотикання - 32
- Камо грядеши - 32
- Камінь звалився з плечей - 32
- Картагена мусить бути зруйнована - 32/33

- Китайський мур - 33
Книги мають свою долю - 33
Кожному своє - 33
Козел відпущення - 33/34
Коли гримить зброя, музи мовчать - 34
Крапля камінь точить - 34
Крилаті слова - 34
Крокодилячі сльози - 34
Круглий сирота - 35
Круглий стіл - 35
Купити kota в мішку - 35
Куррікулум віте - 35
- Ламати списи - 35/36
Лебедина пісня - 36
Легше верблюдові пройти крізь вухо голки - 36
Летючий голляндець - 36
Лікарю, вилікуй себе самого - 37
Ліпше пізно, чим ніколи - 37
Ліхтар Діогена - 37
Ловити момент - 37
Ловити рибу в каламутній воді - 37/38
Лукуллівський бенкет - 38
Людина - істота суспільна - 38
Людина людині вовк ← 38

- Мавр зробив своє, мавр може йти - 38/39
- Манна небесна - 39
- Магусаїлів вік - 39
- Медовий місяць - 39
- Мистецтво для мистецтва - 39
- Між молотом і ковадлом - 39
- Між Сціллою і Харібдою - 40
- Мій гріх, мій гріх, мій великий гріх - 40
- Місце під сонцем - 40
- Мовчання - знак згоди - 40
- Моя хата скраю - 40
- Муки Тантала - 41
-
- На вагу золота - 41
- На злодієві шапка горить - 41
- Навчаючи, ми самі вчимося - 41
- Нагріти в пазусі гадюку - 42
- Називати речі своїми іменами - 42
- На край світу - 42
- На ловця і звір біжить - 42
- На лоні природи - 42
- Намотати на вус - 42
- Наріжний камінь - 43
- Наче мурашки забігали за спиною - 43
- На широку ногу - 43
- Не буди сплячого пса - 43
- Не кидайте перел перед свиньми - 43

- Нектар і амброзія - 43
- Нема диму без вогню - 44
- Нема лиха без добра - 44
- Нема пророка в своїй країні - 44
- Не можна двічі увійти у ту саму річку - 44
- Не одним хлібом живе людина - 44
- Нести свій хрест - 44/45
- Нині отпущаєши - 45
- Нитка життя - 45
- Ні живий, ні мертвий - 45
- Ні за що в світі - 45
- Ні на йоту - 45/46
- Нота бене - 46
-
- Обітована земля - 46
- Обтрусити порох з ніг своїх - 46
- Одна ластівка весни не робить - 46/47
- Одним махом - 47
- Око за око, зуб за зуб - 47
- Оливкова гілка - 47
- Олімпійські ігри - 47
- Ораторами робляться, поетами народжуються - 48
- О, свята простото - 48
- Осідлати Пегаса - 48
- Останній з могікан - 48
- Ось де заритий собака - 49
- О часи, о звичаї - 49

- Пам"ятай про смерть - 49
- Панічний страх - 49
- Перебігти дорогу - 50
- Перейти Рубікон - 50
- Переливати з пухого в порожне - 50
- Персона нон грата - 50
- Перший-ліпший - 50
- Перший серед рівних - 50
- Під егідою - 51
- Підливати оливи до вогню - 51
- Піднімати на щит - 51
- Підрізати крила - 51
- Пізнай самого себе - 51
- Піррова перемога - 51/52
- Пісня пісень - 52
- Платон мій друг, а істина - ще більший друг - 52
- Плач і скрегіт зубів - 52
- Повторення - мати вчення - 52/53
- Погибоша аки обри - 53
- Поговорити тет-а-тет - 53
- Поділяй і пануй - 53
- Поет - завжди учень - 53
- Поетична вільність - 54
- Поживемо - побачимо - 54
- Показати, де раки зимують - 54
- Покласти руку на серце - 54
- Посипати голову попелом - 54

- Поспішай повільно - 54/55
Потерпіти фіяско - 55
Прати публічно брудну білизну - 55
Працювати, як віл - 55
Прекрасна Олена - 55
Прийшов, побачив, переміг - 55/56
Проковтнути гірку пілюлю - 56
Прокрустове ложе - 56
Про мертвих або говорити добре, або мовчати - 56
Про смаки не сперечаються - 56/57
Пташине молоко - 57
Пуд соли з'їсти з кимнебудь - 57
П'ята колона - 57
П'яте колесо у возі - 57
- Ради прекрасних очей - 58
Реквієм - 58
Ріг фортуни - 58
Робити з мухи слона - 58
Робінзон Крузо - 58
Розумному досить - 59
Ромео і Джульєтта - 59
Рука руку миє - 59
- Сади Семіраміди - 59
Сальто-мортале - 60
Самозакоханий Нарцис - 60

- Само собою розуміється - 60
- Сардонічний сміх - 60
- Світ ловив мене, та не спіймав - 60/61
- Свої тіні боятися - 61
- Своя сорочка ближча до тіла - 61
- Святая святих - 61
- Сидіти на шиї - 61
- Сізіфова праця - 62
- Сіль землі - 62
- Скринька Пандори - 62
- Скільки людей, стільки й думок - 62
- Слава тобі, кесарю, приречені на смерть вітають тебе - 62
- Слово в слово - 63
- Содом і Гоморра - 63
- Солодке нічого недіяння - 63
- Солодко вмирати за батьківщину - 63
- Суд Соломона - 63/64
- Спалити свої кораблі - 64
- Спасіть наші душі - 64
- Спати сном праведника - 64
- Спосіб життя - 64
- Спочивати на лаврах - 65
- Старого горобця на полові не зловиш - 65
- Статус кво - 65
- Стрічати хлібом-сіллю - 65
- Суд Лінча - 65
- Суєта суєт - 65

Сумма суммарум - 65/66

Табуля раза - 66

Таке життя - 66

Так минає слава на світі - 66

Текти молоком і медом - 66/67

Терновий вінок - 67

Терра інкогніта - 67

Товкти воду в ступі - 67

Товктися як Марко по пеклу - 67

Треті півні - 67

Тримати язик за зубами - 68

Тридцять срібняків - 68

Тримати камінь за пазухою - 68

Тримати порох сухим - 68

Троянський кінь - 68

У брехні короткі ноги - 69

У страху великі очі - 69

У поті чола - 69

Умивати руки - 69

Фенікс із попелу - 70

Фіговий листок - 70

Філософський камінь - 70

- Хай буде світло - 71
Хіба ревуть воли, як ясла повні - 71
Хліба й видовищ - 71
Хліб насущний - 71
Ходяча енциклопедія - 71/72
Ходження по муках - 72
Хоч кіл на голові теши - 72
Хоч греблю гати - 72
Хоч розірвись - 72
Хто взяв меч, від меча й загине - 72
Хто не працює, той не їсть - 72
- Цей виноград зелений - 73
Центр ваги - 73
Ціль освячує засоби - 73
- Час - найкращий лікар - 73/74
Часи змінюються - 74
Час працює на нас - 74
Червона нитка - 74
Через терни до зірок - 74
Чорним по білому - 74/75
Чотири "К" - 75
Чужими руками жар загрібати - 75

Шана змінює звичаї - 75

Шукайте жінку - 76

Шукайте - і знайдете - 76

Щасливий кінець - 76

Ще є порох у порохівницях - 76

Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові - 76

Що і треба було доказати - 77

Ювеналів бич - 77

Юпітере, ти сердишся, отже, ти неправий - 77

Яблуко незгоди - 78

Я знаю, що я нічого не знаю - 78

Якого великого артиста втрачає світ - 78

Яко тать вночі - 79

Як собака на сні - 79

Я людина, і ніщо людське мені не чуже - 79

Я мислю, отже, існую - 79

Яму рити /копати/ - 80

Я славлю воїнів - 80

Бібліографія

Голоскевич Г. ; Правописний словник укр. мови,
Видавниче Товариство "Знигоспілка", Нью Йорк 1962.

Коваль А.П., Коптілов В.В.; Крилаті вислови в укр.
літературній мові, Видання друге, "Вища Школа"
Київ - 1975.

Огієнко І.; Етимологічно-семантичний словник україн-
ської мови, том 1-2, Товариство "Волинь", Вінніпег,
Канада, 1979.

Олійник І.С., Сидоренко М.М.; Українсько-російський
і Російсько-український фразеологічний словник, Ви-
давництво "Радянська Школа", Київ - 1971.

Удовиченко Г.М.; Фразеологічний словник української
мови в двох томах, Видавництво "Вища Школа", Київ - 1984.

Rudnyč'kuj J. B., Etymological Dictionary of the Ukrainian
Language, Trident Press Ltd., Winnipeg, Manitoba - Canada 1982.

Фасмер М.; Этимологический словарь русского языка,
том 1 - 4, перевод с немецкого О.Н. Трубачева,
"Прогресс", Москва - 1973.

Шанский Н.М. и др.; Опыт этимологического словаря
русской фразеологии, Издательство "Русский язык",
Москва - 1987.

Büchmann G.; Geflügelte Worte, Neue Ausgabe, Droemersch
Verlagsanstalt, Th. Knaur Nachf., München/Zürich, 1978.

Cassell's New French-English, English-French Dictionary,
Eighth Edition, Cassell & Co. Ltd., London, 1971.

Der Grosse Duden; Etymologie - Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache, Bibliographisches Institut, Mannheim/Wien/Zürich, Dudenverlag, 1963.

Fowler H.W. and Fowler F.G.; The Concise Oxford Dictionary of Current English, Fifth Edition, University Press, Oxford, 1964.

Hammond N.G.L. and Scullard H.H.; The Oxford Classical Dictionary, Second Edition, Clarendon Press, Oxford, 1970, Reprinted, 1976, New York.

Lewis C.T. and Short C.; A Latin Dictionary founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary, Oxford University Press, Oxford, 1975.

Radford E.; Unusual Words And How They Came About, Publishing House "Prosveshcheniye", Moscow-Leningrad 1964.

Shipley J.T.; Dictionary of Word Origins, 1967 Edition, Reprinted 1974, Littlefield, Adams & Co., Totowa, New Jersey.

Зміст

Передмова	3
Умовні скорочення	5
Словник	9
Абетковий покажчик висловів	81
Бібліографія	95